

Prevod kancelarije Saveta Evrope u Beogradu

PREDMET

PREDMET MOLDOVAN i drugi protiv RUMUNIJE

(Predstavke br. 41138/98 i 64320/01)

PRESUDA br. 29

Strazbur, 12. jul 2005.

konačna verzija, 30. novembra 2005.

Ova presuda postaje pravosnažna u okolnostima propisanim članom 44, stav 2 Konvencije.

Može trpeti samo redaktorskim izmenama.

U predmetu Moldovan i drugi protiv Rumunije,

(gde su podnosioci predstavke Julius (Iulius) Moldovan, Melenuca (Melenuța) Moldovan, Marija (Maria) Moldovan, Otilija Rostaš (Otilia Rostaș), Petru (Gruia) Lakatuš (Gruia, Lăcătuș), Marija Floarea Zoltan i Petru (Dîgăla) Lakatuš),

Evropski sud za ljudska prava (Drugo odeljenje) zasedajući u veću u čijem su sastavu bili:

g. Ž. P. KOSTA (COSTA), *predsednik*
g. L. LUKAIDES (LOUCAIDES)
g. K. BIRSAN (BÎRSAN)
g. K. JUNGVRT (JUNGWIERT)
g. V. BUTKEVIČ (BUTKEVYCH)
gđa V. TOMASEN (W. THOMASSEN)
gđa A. MULARONI, *sudije*
i gđa S. DOLE (DOLLÉ), *sekretar odeljenja,*

posle rasprave na sednicama zatvorenim za javnost, održanim 3. juna 2003. i 16. juna 2005. godine,

izriče sledeću presudu usvojenu na taj dan:

POSTUPAK

1. Predmet je formiran na osnovu dve predstavke (br. 41138/98 i 64320/01) koje su podnete protiv Rumunije Evropskoj komisiji za ljudska

prava (u daljem tekstu: Komisija) u skladu sa nekadašnjim članom 25 Konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu: Konvencija) 14. aprila 1997. godine, odnosno Evropskom sudu za ljudska prava 9. maja 2000. godine. Predstavke je podnelo dvadeset pet državljana Rumunije, romskog porekla. Od ukupnog broja podnosilaca predstavke, njih osamnaest je već bilo predmet odvojene presude (presuda br. 1) u kojoj je postignuto prijateljsko poravnanje. Sedmoro podnosilaca predstavke koji su predmet ove presude o suštini spora (br. 2) su sledeća lica: prvi podnosilac predstavke, Julijus Moldovan (*Iulius Moldovan*), rođen je 1959. godine; drugi podnosilac predstavke, Melenuca Moldovan (*Melenuta Moldovan*), rođena je 1963. godine; treći podnosilac predstavke, Marija Moldovan (*Maria Moldovan*), rođena je 1940. godine; datum rođenja četvrtog i petog podnosioca, odnosno podnosioca predstavke, Otilije Rostaš (*Otilia Rostaş*) i Petru (Gruje) Lakatuša (*Petru (Gruia) Lăcătuş*) (sa adresom Hadareni, br. 114), nije poznat; šesti podnosilac predstavke, Marija Floarea Zoltan (*Maria Florea Zoltan*), rođena je 1964. godine; a sedmi podnosilac predstavke, Petru (Digala) Lakatuš (*Petru (Dîgala) Lăcătuş*) (sa adresom Hadareni, br. 148) rođen je 1962. godine.

2. Sa izuzetkom prvog podnosioca predstavke, g. Julijusa Moldovana, sve podnosiocce predstavke u obema predstavkama pred Sudom je zastupao Evropski centar za prava Roma (u daljem tekstu: ERRC), organizacija sa sedištem u Budimpešti, a neke od njih u početku je zastupao i sam prvi podnosilac predstavke. Rumunsku vladu (u daljem tekstu: Država) zastupala je njen agent, gđa R. Rizoju (*Rizoiu*), iz Ministarstva inostranih poslova.

3. Podnosioci predstavki su pre svega tvrdili da je uništenje njihove imovine za vreme nereda 20. septembra 1993. godine i posledice koje su usledile predstavljalo kršenje obaveza koje je Tužena država imala po osnovu članova 3, 6, 8 i 14 Konvencije.

4. Predstavka br. 41138/98 podneta je Sudu 1. novembra 1998. kada je stupio na snagu Protokol br. 11 uz Konvenciju (čl. 5, st. 2 Protokola br. 11).

5. Predstavke su poverene Drugom odeljenju Suda (pravilo 52, st. 1 Poslovnika Suda). U okviru tog odeljenja formirano je veće koje je trebalo da razmotri ovaj predmet (čl. 27, st. 1 Konvencije) u skladu sa pravilom 26, stav 1 Poslovnika.

6. Veće je 13. marta 2001. odlučilo da spoji postupke po predstavkama (pravilo 42, st. 1).

7. Sud je promenio sastav svojih odeljenja (pravilo 25, st. 1) 1. novembra 2001. godine. Ovaj predmet je poveren novoformiranom Drugom odeljenju (pravilo 52, st. 1).

8. Odlukom od 3. juna 2003. godine, Sud je proglasio predstavke delimično prihvatljivim.

9. Veće je odlučilo, posle konsultacija sa strankama, da nije potrebno ročište koje bi bilo posvećeno meritumu spora (pravilo 59, st. 3 *in fine*), svaka

stranka je pismenim putem odgovorila na podneske koje je dostavila ona druga.

10. Posle razmene prepiske, sekretar Suda je 4. i 19. marta 2004. godine sugerisao strankama da pokušaju da postignu prijateljsko poravnanje u smislu člana 38, stav 1, tačka (b) Konvencije. Osamnaest podnosilaca izvornih predstavki i država 19. aprila 2004. i 18. maja 2004. podneli su zvanične izjave o tome da prihvataju prijateljsko poravnanje u ovom predmetu.

11. Ovde navedeni podnosioci predstavke 19. aprila 2004. godine obavestili su Sud da ne žele prijateljsko poravnanje.

12. Sud je 1. novembra 2004. godine promenio sastav svojih odeljenja (pravilo 25, st. 1), ali je ovaj predmet zadržalo nekadašnje Drugo odeljenje.

13. Sud je 16. juna 2005. doneo prvu presudu kojom je predmet izbrisan sa spiska predmeta u meri u kojoj je to obuhvatalo prijateljsko poravnanje između osamnaest podnosilaca predstavke i Države. Presudom je odvojen onaj deo predstavke koji se odnosi na ovde navedene podnosiocima predstavke i odloženo je razmatranje njihovih tužbenih navoda.

14. Ova presuda (br. 2) razmatra suštinu spora tih tužbenih navoda.

ČINJENICE

1 OKOLNOSTI SLUČAJA

15. Podnosioci predstavke su državljani Rumunije romskog porekla. Svi su oni živeli u selu Hadareni, u okrugu Mureš, kao poljoprivredni radnici. Posle događaja koji će biti detaljnije opisani u ovom tekstu, neki podnosioci predstavke vratili su se da žive u selu Hadareni, dok su se drugi, koji su sada beskućnici, odlučili da žive u raznim delovima zemlje. G. Julijus Moldovan trenutno živi u Španiji, a gđa Marija Floarea Zoltan živi u Velikoj Britaniji.

16. Činjenice relevantne za ovaj predmet, onako kako su ih Sudu predstavile obe strane u sporu, mogu se rezimirati na sledeći način:

A. Incident od 20. septembra 1993. godine

17. Uveče 20. septembra 1993. godine izbio je spor u kafani u centru sela Hadareni (okrug Mureš). Rapa Lupian Lakatuš i Aurel Pardalijan Lakatuš, dvojica romske braće, zajedno sa još jednim Romom, Mirčom Zoltanom počeli su da se svađaju sa Kecanom Gligorom koji nije Rom. Verbalni sukob prerastao je u fizički i taj fizički sukob je završen smrću Kecana Kračuna koji je pokušao da pribegne u pomoć svome ocu. Trojica Roma su potom pobeгла sa mesta događaja i sakrila se u kući komšije.

18. Posle toga se vest o incidentu brzo proširila i veliki broj seljana saznao je za smrt Kecana Kračuna. Ogorčeni seljani su se okupili i krenuli u potragu za Romima. Razbesnela gomila stigla je do kuće u kojoj su se trojica Roma skrila i tražila je da oni izađu napolje. Među gomilom bili su i pripadnici

lokalne policije u selu Hadareni, uključujući tu i šefa policije Joana Mogu, kao i narednika Aleksandru Šušku koji su čuli za incident. Kada su braća odbila da izađu napolje, gomila je zapalila kuću. Kada je plamen zahvatio kuću, braća su pokušala da pobegnu, ali ih je gomila uhvatila i počela da ih tuče i udara prtkama za vinograde i palicama. Dvojica braće su te večeri preminula. Mirča Zoltan je ostao u kući i izgubio je život u požaru. Očigledno je da policajci koji su bili prisutni nisu učinili ništa da zaustave te napade. Podnosioci predstavke su tvrdili da je policija čak pozivala na uništenje sve romske imovine u selu Hadareni i dopuštala da se ta imovina uništava.

19. Kasnije u toku te večeri seljani su odlučili da iskale svoj bes na svim Romima koji žive u selu i nastavili su da pale romske domove i imovinu u selu Hadareni, uključujući tu štale, automobile i druga dobra. Nemiri su se nastavili sve do sutradan. Uništeno je ukupno 13 romskih kuća koje su pripadale podnosiocima predstavke.

Pojedinačni podnosioci predstavki izneli su sledeće navode:

1. Julius Moldovan

20. Podnosilac predstavke naveo je da su na njegovom imanju ubijena trojica Roma 20. septembra 1993. godine. Njegov dom i sva ostala imovina zapaljeni su i uništeni.

2. Melenuca Moldovan

21. Podnosilac predstavke je navela da su joj u plamenu uništeni kuća i razna lična imovina.

3. Marija Moldovan

22. Podnosilac predstavke je navela da je 20. septembra 1993. godine u večernjim satima razbesnela gomila došla na njena vrata, ušla u kuću i uništila svu njenu imovinu. Potom je gomila zapalila njenu kuću i ona je bila primorana da gleda kako kuća nestaje u plamenu. Sutradan, kada se sa mužem i kćerkom vratila do kuće, naišla je na ogorčenu gomilu seljana koji su je sprečili da uđe u kuću. Policajci Joan Moga, Aleksandru Šuška i Florin Niku Dragiči su je šćepali, poprskali joj lice biber-sprejem i potom nastavili da je snažno tuku. Svedok tih događaja bio je Kostika Moldovan. Pukovnik Dragiči je takođe pucao na Kostiku Moldovana i njegovu porodicu kada su pokušali da se vrate kući ne bi li spasili svoje svinje. Podnosilac predstavke je navela da je njena kuća teško oštećena i da je izgubila sve vredne stvari koje je posedovala i ostalu ličnu imovinu.

4. Otilija Rostaš

23. Podnosilac predstavke je navela da je 20. septembra 1993. godine u večernjim satima saznala od svoje jedanaestogodišnje ćerke šta se dešava u selu Hadareni. Ćerka joj je rekla da joj je susedka kazala kako seljani koji nisu Romi žele da pobiju sve Cigane u znak odmazde za smrt Kecana Kračuna.

24. Strahujući za bezbednost svoje dece, podnosilac predstavke ih je odvela u kuću svoje majke. Kasnije te večeri, kada se vratila, videla je kako se nekoliko ljudi skuplja ispred dvorišta bacajući kamenje i komade drveta, da bi na kraju zapalili i njenu kuću. Trčeci je pobegla ka majčinoj kući i videla je trojicu ljudi naoružanih palicama kako podstiču gomilu da i tu kuću zapale. U roku od nekoliko minuta kuća njene majke bila je u plamenu.

25. Podnosilac predstavke je sutradan pokušala da se vrati na zgarište svoga doma i proceni štetu. Kada se približila svojoj imovini, naišla je na razbesnelu gomilu seljana koji nisu bili Romi i policajce koji su joj svi pretili verbalno i fizički. Jedan od seljana joj je pretio lopatom, a drugi su je zasuli kamenjem. Ti seljani, uključujući i prisutne policajce, sprečili su je da uđe u ono što je ostalo od njene kuće. Strahujući za svoju bezbednost, podnosilac predstavke je sa decom napustila selo Hadareni.

26. Nešto kasnije u toku istog dana još jednom je pokušala da se vrati u svoj dom zajedno sa drugim seljanima romskog porekla. Ovog puta je zatekla potpuno blokiran put ka svojoj kući; blokadu je izvršila još veća gomila seljana i svi su nosili motke u rukama. Policajci su takođe bili u toj gomili. Među razuzdanom gomilom seljana, Podnosilac predstavke prepoznala je policajca Nikua Dragičija, sa pendrekom u ruci. Policijski automobil je čak jurio za podnosiocem predstavke i drugim Romima koji su pokušavali da se vrate u svoje domove, iz tog automobila se na njih pucalo i vikalo da napuste selo. Podnosilac predstavke je navela da je njena kuća bila uništena i da je izgubila vrednu imovinu.

5. Petru (Gruja) Lakatuš

27. Petru (Gruja) Lakatuš naveo je da je njegova kuća uništena, kao i tri automobila koja je imao u dvorištu.

6. Florea Marija Zoltan

28. Podnosilac predstavke je navela da su 20. septembra 1993. u večernjim satima njen muž, Mirča Zoltan, i dvojica njene braće, Rapa Lupijan Lakatuš i Aurel Pardalijan Lakatuš brutalno ubijeni u pogromu u selu Hadareni. Ona je navela da je jedna od 13 romskih kuća koje su te večeri zapaljene pripadala njenoj pokojnoj majci Katalini Lakatuš.

7. Petru (Digala) Lakatuš

29. Podnosilac predstavke je naveo da je njegova kuća uništena i da je izgubio vrednu imovinu tom prilikom. U vreme incidenta njegova supruga je bila u drugom stanju, a zbog toga što je pretučena i što je pretrpela veliki strah, beba je rođena s oštećenjem mozga.

B. Istraga povodom incidenta

30. Posle ovog incidenta Romi - stanovnici sela Hadareni, uložili su krivičnu prijavu javnom tužiocu. U prijavi su naveli imena jednog broja pojedinaca koji su snosili odgovornost za ono što se dogodilo 20. septembra 1993. godine. Među identifikovanim licima bilo je nekoliko policajaca: šef policije Joan Moga, njegov pomoćnik, narednik Aleksandru Šuška, pukovnik Florentin Niku Dragiči, izvesni Panzaru iz mesta Luduš, kao i poručnik Konstantin Palade, šef policije u okrugu Mureš.

31. Stoga je pokrenuta istraga u kojoj su identifikovani počinioci koji su aktivno saučestvovali u ubistvu braće Lakatuš i Mirče Zoltana, kao i uništenju romskih kuća i druge imovine.

32. Dana 21. jula 1994. godine pritvorena su trojica civila - P. B, I. B. i N. G. Optuženi su za teško ubistvo (prema čl. 174 i 176 Krivičnog zakonika) i podmetanje požara (prema čl. 217, st. 4 Krivičnog zakonika). Međutim, samo nekoliko sati posle pritvaranja oni su pušteni, a svi nalozi za njihovo hapšenje stavljeni su ad acta na osnovu naredbe javnog tužioca.

33. Nalogom od 31. oktobra 1994. godine, na osnovu mnogobrojnih dokaza o umešanosti policije u taj incident, predmet je poslat Vojnom tužilaštvu u Targu-Murešu, koje je bilo nadležno za istragu krivičnih dela koje počinje policajci. Prema nalogu kancelarije javnog tužilaštva pri Apelacionom sudu u Targu-Murešu, pukovnik Palade je organizovao jedan manji sastanak sa stanovništvom neromskog porekla posle incidenta i posavetovao ih „da nikome ne govore šta je policija učinila ako žele da taj incident bude zaboravljen i da sami ne snose nikakve posledice“.

34. Rešenjem od 15. novembra 1994. godine Vojno tužilaštvo u Targu-Murešu naredilo je proširenje istrage i pokretanje krivične istrage protiv šefa policije Moga i narednika Šuška. Prema vojnom tužiocu, dokazi koji su do tada bili prikupljeni ukazivali su na to da su ta lica podsticala seljane da počinje akte nasilja prema braći Lakatuš, pa su čak i sama direktno učestvovala u podmetanju požara u neke kuće. Na osnovu usmenih svedočenja, tužilac je utvrdio da su policajci Moga i Šuška učestvovali u događajima i „uzastopno“ podsticala seljane da krenu u napad na ljude koji su se zabarikadirali u kući, govorili su im da „ih zapale, jer ništa ne možemo da im uradimo“. Pored toga, vojni tužilac je utvrdio da je potpukovnik Palade zatražio od stanovnika sela Hadareni „da nikome ne kažu ništa o akcijama policajaca, pa će onda sve biti

zaboravljeno i vi nećete snositi nikakve posledice“.

35. Vojni tužilac u Targu-Murešu 10. januara 1995. godine oglosio se nenadležnim za istragu u predmetu u vezi sa umešanošću pukovnika Paladea i ustupio je predmet teritorijalnom vojnom tužilaštvu u Bukureštu.

36. Pukovnik M. S. inače vojni tužilac u Vojnom sudu u Bukureštu, 22. avgusta 1995. godine odlučio je da ne otvara krivičnu istragu, saopštavajući da predočeni dokazi ne potvrđuju učešće šefa policije Moga, potpukovnika Paladea ili narednika Šuška u zločinima koji su počinjeni tokom nemira u selu Hadareni. Što se tiče izjava različitih svedoka kojima je potvrđeno učešće tih policajaca u incidentu, tužilac je utvrdio da je jednu od tih izjava dala sestra dveju žrtava te da je, s obzirom na činjenicu da su policajci nekoliko puta morali da kazne žrtve, njena izjava bila očigledno tendenciozna. Tužilac je utvrdio da su ostali usmeni iskazi smušeni. Zaključio je da policajci ne mogu biti optuženi da su počinili krivična dela, „čak i ako bismo prihvatili da su u vreme dok su se ti događaji zbivali oni izgovarali reči kao što su: „radite šta hoćete, ja imam porodicu i moram o njoj da se staram“, ili „izaći će oni napolje čim vi zapalite kuću“. Sem toga, ne možemo smatrati da odsustvo inicijative i nesposobnost dvojice policajaca da utiču na ponašanje razbesnelih seljana predstavljaju neki vid učešća u krivičnom delu - bilo u vidu podsticanja, bilo u vidu eventualnog moralnog saučesništva“.

37. Septembra 1995. godine ovu odluku tužioca potvrdio je i načelnik teritorijalne kancelarije Vojnog tužilaštva u Bukureštu, odbijajući otvaranje istrage tako da se odustalo od svih prijava protiv policajaca. Žalba koju su na tu odluku uložile oštećene strane odbacilo je Vojno tužilaštvo pri Vrhovnom sudu pravde.

38. Javno tužilaštvo pri Apelacionom sudu u Targu-Murešu 12. avgusta 1997. podiglo je optužnicu protiv 11 građana optuženih da su 20. septembra 1993. godine počinili krivična dela.

39. U nekim svedočenjima potvrđeno je da je policija obećala seljanima koji su učestvovali u neredima da će im pomoći da prikriju i zataškaju ceo incident. Nekoliko optuženih svedočilo je da su dva policijska automobila stigla te večeri na mesto incidenta i preko megafona naredila da se zapali kuća u kojoj su se skrivala trojica Roma, potonjih žrtava.

40. Krivični postupak protiv optuženih civila počeo je 11. novembra 1997. godine u Okružnom sudu u Targu-Murešu. U okviru krivičnog postupka tekao je i postupak za naknadu štete. Tokom suđenja, podnosioci predstavke su se upoznavali sa sve većim i većim brojem dokaza protiv policije. Različiti svedoci svedočili su da policajci ne samo što su bili prisutni te večeri, već su stvarno podsticali sve događaje, a potom stajali skrštenih ruku dok su dvojica braće Lakatuš i Mirča Zoltan bili ubijeni i dok su romske kuće uništavane. U tom kontekstu svedoci su navodili imena šefa policije Mogua, pukovnika Dragičija i narednika Šuške.

41. U svetlosti mnogobrojnih svedočenja koja su teretila dodatne

pojedince - i civile i policajce - advokat podnosioca predstavke zatražio je od Suda da proširi optužnicu; taj zahtev je uputio 17. jula 1997. godine. Na tom osnovu civilni tužilac je nadležnom vojnom tužiocu poslao informacije na kojima je trebalo da se zasniva postupak protiv oficira - pripadnika policije pred Vojnim sudom.

42. Podnosioci predstavke Julijus Moldovan i Floarea Zoltan pismenim putem su zatražili od Suda da proširi optužnicu. Po njihovim rečima, tužilac je to odbio da učini.

43. Okružni sud u Targu-Murešu je 23. juna 1998. razdvojio građanski i krivični postupak zbog toga što je krivična istraga trajala već četiri godine, a za okončanje parničnog postupka bilo je potrebno još više vremena.

C. Presuda od 17. jula 1998. godine i odluke u žalbenom postupku

44. Okružni sud u Targu-Murešu je 17. jula 1998. godine izrekao presudu u krivičnom predmetu. Sud je, između ostalog, istakao sledeće:

„Selo Hadareni, koje pripada opštini Kecani, nalazi se na jugozapadu okruga Mureš, na glavnom putu između Targu-Mureša i Kluža i ima 882 stanovnika, od kojih je 641 Rumun, 145 Mađara i 123 Roma.

Romska zajednica predstavlja 14 posto ukupnog stanovništva sela; usled života na društvenoj margini koji vode pojedine kategorije Roma, posebno oni koji su se u selu nastanili posle 1989. godine, često su izbijali ozbiljni sukobi sa većinom stanovništva.

Zbog svog načina života i odbacivanja moralnih vrednosti koje prihvata ostatak stanovništva, romska zajednica je samu sebe marginalizovala, ispoljavala je agresivno ponašanje i hotimično je odbacivala i kršila pravne norme koje društvo priznaje.

Većina Roma nema nikakvo zanimanje, već sredstva za život obezbeđuje obavljajući povremene poslove, ili krađom i bavljenjem najrazličitijim nezakonitim delatnostima. Kada je ukinut stari vid društvene svojine koji im je davao jednaka prava kao i svim ostalim pripadnicima zajednice, pripadnici romskog stanovništva dobili su zemljišne parcele. Međutim, oni nisu obrađivali to svoje zemljište, već su nastavili da krađu, da učestvuju u aktima nasilja i da vrše napade, mahom na privatnu svojinu, što je dovelo do toga da budu odbacivani još više nego ranije.

Grupe Roma su započinjale sukobe sa mladim stanovnicima sela, napadajući ih ili im otimajući imovinu i novac.

Sem toga, oni uporno koriste uvredljiv, opsceni i vulgarni rečnik na javnim mestima.

(...)

Iz arhive organa za istragu krivičnih dela i sudova u okrugu Mureš vidi se da je u periodu između 1991. i 1993. godine zabeleženo sedam slučajeva krivičnih dela sa elementima fizičkog nasilja; dijapazon tih krivičnih dela išao

je od tuče do ubistva.

U suštini, stvarni broj krivičnih dela čiji su počinioci Romi znatno je veći, ali mnoga od tih dela nisu dospela na sud zbog toga što oštećene strane nisu podnele prijave, ili su ih povukle, ili su se pomirile sa počiniocima, strahujući od osвете kojom su im Romi pretili.

Zajednica smatra da je najveći broj sporova rešen na nepravičan i nezadovoljavajući način u korist Roma i to je dovelo do povećanja broja pojedinačnih i kolektivnih osvetničkih akcija."

45. Sud je potom utvrdio da su 20. septembra 1993. godine u večernjim satima braća Lakatuš i Mirča Zoltan čekali na seoskoj autobuskoj stanici i posvađali se sa Kecanom Gligorom zbog toga što su trojica Roma pokušala da privuku pažnju jedne devojke. Odgovarajući na uvrede i podsmešljive primedbe koje su Romi upućivali njemu i njegovoj kravi, Kecan Gligor je počeo da preti Romima mašući bičem koji je imao u ruci, pa je čak i udario Pardelijana Lakatuša. Usledila je tuča u kojoj je Rapa Lupijan Lakatuš ubo nožem u grudi Kecana Kračuna, koji se umešao da bi odbranio oca. Romi su pobjegli, Kecan Kračun je odveden u bolnicu, ali je tamo preminuo posle jednog i po sata. Romi su se za to vreme sakrili u kući podnosilaca predstavke Lukrecije i Julijusa Moldovana, a seljani su se okupili oko kućnog dvorišta. Dvojica policajaca, šef policije Moga i narednik Šuška, stigli su na mesto incidenta posle nekoliko minuta, pošto su ih pozvali neki seljani. Policajci su navodno bili pod uticajem alkohola. I pre i posle dolaska policije seljani su bacali kamenje, komade drveta i grumenje zemlje na kuću i uzvikivali „Spalimo kuću! Neka izgore kao pacovi!" Jedan stanovnik sela je počeo da baca zapaljivi materijal na kuću i njegov primer su uskoro sledili i ostali, uključujući tu i decu. Kada je izbio požar, dvojica romskih muškaraca izašli su iz kuće. G. Moga je odmah uhvatio Rama Lupijana Lakatuša, a Pardalijan Lakatuš je uspeo da pobjegne. Mirču Zoltana je jedan stanovnik sela sprečio da izađe iz kuće, a drugi ga je udario pesnicom i potom lopatom, te je on na kraju izgubio život u požaru. Sutradan je na zgarištu kuće pronađeno njegovo ugljenisano telo. Autopsijom je utvrđeno da je umro od gušenja, a telo mu je bilo stoprocentno ugljenisano.

46. Da bi pobjegao od besa seljana, šef policije Moga je odveo Rapa Lupijana Lakatuša na groblje pošto je uzaludno pokušao da uđe u nekoliko seoskih dvorišta, ali su sva ona bila zaključana. Sud je primetio da je „policajac [Moga] shvativši da njegovo prisustvo nije ni od kakve koristi, prepustio svog zarobljenika pobesneloj masi". Prema izveštaju sa autopsije, Rapa Lupijan Lakatuš je preminuo nasilnom smrću, od šoka i unutrašnjeg krvarenja, sa višestrukim traumatskim povredama jetre i plućne maramice i perifernim hematomima na 70% površine tela.

47. Pardalijana Lakatuša je gomila uhvatila u blizini doma kulture i tu ga je pretukla na smrt. Autopsijom je utvrđeno da je preminuo usled direktnih udaraca tupim predmetima koji su izazvali 89 povreda na telu

(višestruki prelomi ruku, rebara i grudne kosti, kao i višestruke traumatske povrede i uboji).

48. Tokom suđenja svi civilni optuženici tvrdili su da su, pored policajaca Moge i Šuške, iz grada Luduša stigla još dvojica policajaca i da su oni takođe ohrabivali gomilu da zapali kuće. U Hadarene su stigla i dva policijska automobila iz kojih je preko megafona poručivano seljanima da treba spaliti samo izolovane ciganske kuće, kako ne bi došlo do lančanih požara i mnogobrojnih nesreća. Na sastanku koji je sutradan održan na seoskom trgu, poručnik Palade je izjavio da će čitava stvar biti zataškana i da će biti nađen žrtveni jarac.

49. Svi optuženi su rekli da su prvi put bili hapšeni 1994. godine, ali da su u pritvoru ostali samo nekoliko sati ili dana; posle toga su pušteni na slobodu kako bi im se omogućilo da obave žetvu, što je razlog koji je njima samima delovao čudno, budući da se većina njih nije bavila poljoprivrednim poslovima. Takođe su izjavili da im je dok su bili u pritvoru postavljeno veoma malo pitanja i da je tužilac čak pokušao da na njih izvrši pritisak. Nisu više bili ispitivani sve do 1997. godine, kada su ponovo uhapšeni.

50. Sud je potom utvrdio da su seljani izjavili da je sporne noći selo trebalo da bude „očišćeno od Cigana“, što je namera koja je bila očigledno sprovedena u delo, i utvrdio je da je:

„Većina stanovništva sela Hadareni neposredno ili posredno bila podržana od predstavnika vlasti koji su došli u selo i ne samo da nisu zaustavili ili sprečili paljenje kuća, već su opkolili čitavo to područje grupama žandarma“.

51. Sud je utvrdio da akcija nije bila unapred planirana, ali da su svi koji su bili prisutni delovali združeno, zajednički, samo na različite načine (fizički napad, ubistvo, podmetanje požara, uništavanje imovine itd) kako bi ostvarili cilj koji su sami proglasili - uklanjanje romske zajednice iz sela.

52. Sud je zaključio da je preliminarna istraga bila neadekvatna: „Smatramo da neadekvatni način na koji su izvedene radnje i... postupci u vezi sa istragom izražava ukupni negativni stav... Isto se može reći i za kašnjenje u podnošenju izveštaja sa autopsije žrtava (Kecan Kračun, Lakatuš Rapa Lupijan i Zoltan Mirča preminuli su 21. septembra 1993. godine, a sudsko-medicinski izveštaji sačinjeni su tek u novembru 1993. godine; takođe treba ukazati i na činjenicu da ni u jednom od četiri sudsko-medicinska izveštaja nema konkretnih datuma, već postoji samo naznaka meseca u kome su ti izveštaji sačinjeni) ... [Štaviše], na izbornom mitingu koji je organizovan na seoskom stadionu i kome su prisustvovali političari, predstavnici policije i pravosudnih organa... traženo je od stanovnika da ne kažu istinu i da se na taj način odloži rešavanje ovog slučaja“.

53. Sud je takođe konstatovao da tužilaštvo nije pristalo na proširenje krivične istrage, niti na pokretanje krivičnog postupka protiv „drugih lica“. Prema tome, sud je mogao da sudi samo onim licima optuženim za počinjena krivična dela protiv kojih je bila sprovedena istraga u skladu sa članom 317

Zakonika o krivičnom postupku.

54. Sud je osudio pet civilnih lica za izuzetno teško ubistvo (*U originalu „extremly serious murder“*) prema članovima 174 i 176 Krivičnog zakonika, kao i još 12 civilnih lica, uključujući tu i tih pet, za uništavanje imovine, nedolično ponašanje na javnom mestu i remećenje javnog reda. Među onima koji su oglašeni krivim za uništenje imovine i izazivanje nereda bio je i V. B, zamenik gradonačelnika Hadarenija. Sud je izrekao kazne zatvora u rasponu od jedne do sedam godina i objasnio da je onima koji su osuđeni na kazne zatvora u trajanju manjem od pet godina polovina kazne oproštena na osnovu Zakona br. 137/1997. Sud je na sledeći način obrazložio ove kazne:

„Uzimajući u obzir sve karakteristike ovog specifičnog predmeta, izrečene kazne mogu izgledati veoma blage u poređenju sa težinom počinjenih zločina. Smatramo da dokle god ne bude suđeno licima koja su u većoj meri doprinela tim krivičnim delima i dokle god ona čak nisu ni predmet istrage, iako je postojalo dovoljno dokaza da se njihova krivica dokaže, ovi optuženi kojima je ovde suđeno ne smeju biti smatrani odgovornima za sve počinjene zločine, već samo za jedan deo tih zločina za koje oni sami snose neposrednu odgovornost“.

55. Javno tužilaštvo je 17. jula 1998. uložilo žalbu na presudu, tražeći, između ostalog, i strože kazne. Apelacioni sud u Targu-Murešu je 15. januara 1999. osudio i šesto civilno lice, P.B. za izuzetno teško ubistvo prema članovima 174 i 176 Krivičnog zakonika na šest godina zatvora. Apelacioni sud je takođe u skladu sa članom 174 pooštrio kaznu na koju je bio osuđen N. G. na šest godina zatvora. Apelacioni sud je, međutim, smanjio druge kazne izrečene prema članovima 174 i 176; tako je za V. B. i za S. I. P. kazna bila smanjena sa sedam na šest godina zatvora, za V. B. N. i S. F. kazna je sa pet smanjena na dve godine zatvora, a za N. B., I. B. i O. V. sa tri na dve godine zatvora. Konačno, Apelacioni sud je obustavio krivični postupak protiv zamenika gradonačelnika V. B.

56. Pored toga, Apelacioni sud je smanjio i kazne izrečene onima koji su bili oglašeni krivima za uništavanje imovine prema članu 217 Krivičnog zakonika.

57. Vrhovni sud pravde je 22. novembra 1999. godine potvrdio presude nižih sudova za uništavanje imovine, ali je smanjio kazne za ubistvo tako što je promenio kvalifikaciju krivičnog dela; umesto izuzetno teškog ubistva preinačio je delo u teško ubistvo (*U originalu „serious murder“*) sa olakšavajućim okolnostima za V. B, P.B. i S.I.P. i osudio ih na kazne zatvora u trajanju do pet godina. Vrhovni sud je istovremeno oslobodio P. B. i N. G.

58. Ukazom od 7. juna 2000. godine predsednik Rumunije je pojedinačno pomilovao S. I. P. i P. B. koji su bili osuđeni za teško ubistvo; na osnovu ukaza o pomilovanju oni su pušteni iz zatvora.

D. Žalbeni postupak u vezi sa odbijanjem da se pokrene istraga protiv državnih organa

59. Pošto su se u krivičnom postupku pojavili novi dokazi, podnosioci predstavke su 22. avgusta 1999. godine uložili žalbu Vojnom tužilaštvu Vrhovnog suda pravde žaleći se na odluku od 22. avgusta 1995. godine o tome da se ne pokreće istraga protiv policajaca koji su bili umešani u incidente od 20. septembra 1993.

60. Vrhovni vojni tužilac Vrhovnog suda pravde je 14. marta 2000. potvrdio odluku Vojnog suda u Bukureštu od 22. avgusta 1995. godine.

E. Rekonstrukcija kuća uništenih u vreme incidenata i uslovi u kojima žive žrtve

61. Odlukom br. 636 od 19. novembra 1993. rumunska vlada je izdvojila 25 miliona rumunskih leja (u daljem tekstu: ROL) (*Danas bi to iznosilo oko 720 EUR*) za rekonstrukciju 18 kuća uništenih u požaru 20. septembra 1993. godine. Vlada je, pored toga, odlučila da se iz ovih sredstava može pružiti i finansijska pomoć pogođenim porodicama kako bi im se pomoglo da naknade neophodne potrepštine koje su bile uništene u požaru. Međutim, tim novcem su rekonstruisane samo četiri kuće, a nijedna porodica nije dobila finansijsku pomoć.

62. Odlukom Vlade od 30. novembra 1993. godine formirana je Komisija za koordinaciju rekonstrukcije uništenih kuća. Među članovima Komisije bili su i gradonačelnik Kecanija G. G. i njegov zamenik V. B.

63. U pismu koje je 30. juna 1994. uputio Vladi, prefekt okruga Mureš istakao je da je potrebno još 53 miliona (*Oko 1.525 EUR*) ROL za rekonstrukciju preostalih 10 kuća.

64. Odlukom br. 773 od 25. novembra 1994. godine, Vlada je odobrila dodatnu svotu od 32 miliona (*Oko 920 EUR*) ROL u novčanim sredstvima, iz fondova namenjenih elementarnim nepogodama u periodu od marta do septembra 1994. godine. Tako su rekonstruisane još četiri kuće. Kako se može videti na fotografijama koje su podnela na uvid dvojica podnosilaca predstavke, ta rekonstrukcija je bila manjkava tako da su, na primer, ostavljene velike praznine između prozorskih okvira i zidova, dok krovovi samo delimično pokrivaju kuće.

65. U pismu koje je 30. novembra 1994. godine uputio prefektu okruga Mureš, Petru Rostaš, svekar podnosioca predstavke Otilije Rostaš, tražio je da njena kuća bude prva na listi onih koje će biti rekonstruisane zato što, od incidenata, ona sa četvoro dece živi u kokošinju.

66. U pismu od 8. novembra 1995. godine, *Liga Pro Europa*, organizacija za zaštitu ljudskih prava sa sedištem u Tirgu-Murešu, obavestila je prefekta da još šest kuća nije rekonstruisano, što znači da će još šest porodica biti primorano da provede zimu bez krova nad glavom. Sem toga, po tvrdnji

tog udruženja, većina žrtava se žalila na loš kvalitet rekonstruisanih kuća i navodila je da je novac koji je bio izdvojen za te svrhe nenamenski potrošen.

U pismu koje je prefektu uputio tokom 1995. godine, gradonačelnik Kecanija (kome pripada selo Hadareni), G. G, inače član Komisije za rekonstrukciju, izvestio je da je od 14 kuća koje su uništene u požaru njih osam bilo rekonstruisano ili gotovo rekonstruisano. Što se tiče preostalih šest kuća, G. G. je izvestio da tri kuće predstavljaju „poseban problem” delimično i zbog „ponašanja tih triju porodica”, „ozbiljnosti počinjenih akata i stava stanovništva sela Hadareni prema tim porodicama”. Posebno je istakao da se jedna od kuća koje treba rekonstruisati nalazi na zemljištu u neposrednoj blizini zemljišta na kome živi porodica neroma koji je nastradao u incidentu (Kecan Kračun); ta porodica je odbila da dopusti da [romska] porodica živi tako blizu. Drugi problem na koji je gradonačelnik ukazao odnosio se na kuću pokojne majke dvojice romskih „kriminalaca” koji su nastradali u događajima iz 1993. godine. Ispostavilo se da je, posle tih događaja, porodica Lakatuš počela da živi u gradu Luduš, tako da je gradonačelnik predložio da im se kuća izgradi u mestu koje sami odaberu.

67. Do danas nije rekonstruisano šest kuća, od kojih dve pripadaju podnosiocima predstavke Petru (Digala) Lakatušu i Mariji Floareji Zoltan. Prema izveštaju veštaka koje je podnela Država, šteta koja je naneta kućama Petru (Gruje) Lakatuša i Mariji Moldovan nije otklonjena, dok su kuće Julijusa Moldovana i Otilije Rostaš rekonstruisane, ali ne u potpunosti; neophodni su još završni radovi.

68. Podnosilac predstavke Julijus Moldovan je 2. septembra 1997. godine uputio pismo predsedniku Rumunije u kome ga je obavestio da šest kuća, uključujući tu i njegovu, još uvek nije rekonstruisano. On je apelovao na predsednika da odobri neophodna finansijska sredstva za rekonstrukciju kuća, budući da on i članovi njegove porodice žive u izuzetno teškim uslovima u kući porodice Rostaš; petnaest lica, uključujući devetoro dece, živi u dve sobe i spava na podu, tako da su deca, usled toga, neprestano bolesna.

69. Podnosioci predstavke su naveli da su, u celini gledano, posle događaja iz septembra 1993. godine bili primorani da žive u kokošinjcima, svinjcima, u podrumima bez prozora ili u nekim drugim izuzetno teškim uslovima, na velikoj hladnoći: šesnaest lica u jednoj prostoriji bez grejanja; sedam lica u jednoj prostoriji sa zemljanim podom; porodice koje spavaju na zemljanim ili betonskim podovima, bez odgovarajuće odeće, grejanja ili ćebadi; petnaest lica u letnjoj kuhinji sa betonskim podom (Melenuca Moldovan), itd. Ti uslovi su trajali nekoliko godina i, u nekim slučajevima, nastavili su se do danas.

70. Usled svega toga, podnosioci predstavke i članovi njihovih porodica su se razboleli. Posebno je teško stanje podnosioca predstavke Petru (Gruja) Lakatuša koji je oboleo od dijabetesa i počeo je da gubi vid.

F. Ishod parničnog postupka

71. Posle odluke od 23. juna 1998. godine da razdvoji građanski i krivični postupak, Okružni sud u Murešu je 12. januara 2001. godine izrekao presudu u građanskom predmetu. Sud je istakao da su žrtve tražile naknadu materijalne štete za uništenje kuća i njihovog sadržaja (nameštaja itd.), kao i nematerijalne štete. Sud je potom konstatovao da je u događajima koji su se zbili 20. septembra 1993. godine potpuno ili delimično uništeno 18 kuća koje su pripadale romskom stanovništvu u selu Hadareni, da su trojica Roma ubijena i da je krivični sud oglosio dvanaest seljana krivim za ta krivična dela. Zasnivajući svoju odluku na izveštaju veštaka, sud je dosudio naknadu materijalne štete za kuće koje u međuvremenu nisu rekonstruisane, kao i isplatu dodatka za izdržavanje za decu Roma koji su ubijeni u nemirima. Na osnovu izveštaja veštaka, Okružni sud je dodelio naknadu materijalne štete za potpuno ili delimično uništenje kuća šest Roma, uključujući tu trećeg i petog podnosioca predstavke. Sud je odbio zahteve ostalih podnosilaca predstavke za naknadu materijalne štete nanete uništenjem kuća, pošto su njihove kuće u međuvremenu rekonstruisane. Na osnovu istog tog izveštaja veštaka, Sud je utvrdio da je vrednost kuća sada ista ako ne i veća od vrednosti koju su te kuće imale pre incidenta. Sud je, nadalje, odbio zahteve svih podnosilaca predstavke za naknadu štete zbog [uništenja] nameštaja i ostalih stvari koje su izgorele u požaru, pozivajući se na to da oni nisu podneli dokumenta kojima bi mogli da potvrde vrednost svoje imovine i da nisu bili registrovani kao poreski obveznici koji po svojim prihodima mogu da pribave tako vrednu imovinu. Sud je, *između ostalog*, naveo:

„G. Julijus Moldovan nije podneo dokumente koji bi sa sigurnošću potvrdili da je on imao ikakvu imovinu. On je pre svega tvrdio da se bavio uzgojem ovaca i da je po tom osnovu ostvarivao znatan prihod, tako da je, na primer, imao tonu vune na tavanu svoje kuće. Međutim, na osnovu informacija koje je sud pribavio iz lokalnog poreskog ogranka u Kecaniju, vidi se da stranka uopšte nije registrovana kao lice koje ostvaruje bilo kakav prihod. ...

Šteta koja je pretrpljena usled razaranja pokretne imovine i nameštaja u njima nije bila činjenično potkrepljena. Stranke smatraju da je dovoljno da svoje odštetne zahteve potkrepe sopstvenim izjavama, spiskovima uništene imovine koje su dostavili sudu i izjavama drugih svedoka koji su takođe stranke u ovom sporu. Imajući na umu kontekst u kome je došlo do uništenja kao i činjenicu da su sve stranke pretrpele gubitke, sud odbija kao očigledno neiskrene izjave koje je svaka stranka dala u vezi sa gubicima što su ih navodno pretrpele druge stranke.

Na kraju ali ne i najmanje važno jeste to da tip imovine koja je navodno uništena i količina robe koju su navodno posedovali ukazuje na mnogo veće bogatstvo nego što bi ga mogla imati porodica sa prosečnim prihodima.

Nijedna stranka nije predočila dokaze o dohotku koji bi joj omogućio da stekne toliko mnogo dobara. Kao što je već istaknuto, te stranke uopšte nemaju prihoda. Sem toga, izgled kuća, materijal koji je korišćen prilikom njihove izgradnje i broj prostorija u njima ukazuju na očigledan nedostatak finansijskih sredstava. U tom kontekstu valja naglasiti da samo rad može biti izvor prihoda, a ne događaji kao što je ovaj o kome se radi u ovom predmetu...”

72. Sud je na kraju odbio sve zahteve podnosioca predstavke za naknadu nematerijalne štete uz obrazloženje da oni svoje zahteve nisu ni na čemu utemeljili, kao i da krivična dela koja su počinjena nisu po svojoj prirodi mogla da nanesu moralnu štetu.

73. Sud je naložio seljanima koji su tokom krivičnog postupka oglašeni krivima da isplate utvrđenu štetu.

74. Zbog nekih proceduralnih grešaka u presudi Okružnog suda u Murešu podnosioci predstavke su uložili žalbu Apelacionom sudu u Murešu.

75. Apelacioni sud u Murešu je 17. oktobra 2001. zaista utvrdio da je došlo do izvesnog broja procesnih grešaka prilikom javnih rasprava o suštini spora pred Okružnim sudom u Murešu: ročišta su održana u odsustvu optuženih i njihovih pravnih zastupnika; jedan od izvornih podnosioca predstavke, Adrijan Moldovan, nije dobio poziv za sud; javni tužilac nije dobio dozvolu da se obrati sudu; jedan broj izveštaja veštaka koje je sud tražio nije bio završen, a postojale su i nedoumice u pogledu broja i imena žrtava i njihove dece. Apelacioni sud je zaključio da zbog svih tih grešaka čitav postupak treba da bude poništen. Zato je Apelacioni sud poništio presudu od 12. januara 2001. godine i naložio ponavljanje postupka.

76. Okružni sud u Murešu izrekao je presudu u parnici 12. maja 2003. godine. Sud je istakao da su žrtve tražile naknadu materijalne štete na ime razaranja njihovih kuća i uništenja stvari koje su se u njima nalazile (nameštaj i drugo), kao i naknadu nematerijalne štete. Sud je, sem toga, konstatovao da je za vreme događaja od 20. septembra 1993. godine osamnaest kuća koje su pripadale romskom stanovništvu u selu Hadareni bilo potpuno ili delimično uništeno i da su trojica Roma bila ubijena. Zbog tih događaja, država je dala izvesnu svotu novca za rekonstrukciju kuća.

Temeljeći svoju odluku na izveštaju veštaka čija je prva verzija sačinjena 1999. godine, da bi bio ažuriran 2003. godine, Sud je naložio da civili kojima je krivični sud utvrdio krivicu isplate sledeće iznose štete:

(a) Sud je Julijusu Moldovanu dodelio 130.000.000 (*Oko 3.475 EUR*) ROL na ime materijalne štete za uništenu kuću; s tim što je svota trebalo da bude revidirana, u zavisnosti od devalvacije nacionalne valute do koje je u međuvremenu došlo. Sud je sem toga saslušao iskaze svedoka koji su potvrdili da su podnosiocu predstavke pripadale različite pokretne stvari, uključujući tu nameštaj, imovinu i prihod od prodaje više od 260 ovaca, što je sve uništeno u požaru. Sud je, međutim, odbio da naloži da ta šteta bude nadoknađena, obrazloživši da nije moguće utvrditi vrednost štete.

(b) Što se tiče Otilije Rostaš, Sud je uočio da se njena kuća ne nalazi na spisku kuća koje su (u celosti ili delimično) uništene; taj spisak je sačinila Gradska skupština Kecanija. Sud je saslušao svedočenje u kome je potvrđeno da je uništen deo krova i drvenih greda u njenoj kući, ali je naglasio da nema dokaza na osnovu kojih bi se mogla izvršiti procena te štete. Iz tih razloga, sud je odbio zahtev za naknadu materijalne štete.

(c) Sud je naložio da Petru (Gruja) Lakatuš treba da dobije 16.000.000 (*Oko 460 EUR*) ROL na ime materijalne štete zbog uništene kuće. Sud je konstatovao da je podnosilac predstavke podneo odštetni zahtev za razne pokretne stvari koje je posedovao a koje su uništene u požaru - nameštaj, tri automobila, nakit i novac - ali je taj zahtev odbio kao nepotkrepljen.

(d) Kada je reč o Melenuci Moldovan, sud je naložio da joj bude isplaćeno 28.000.000 (*Oko 805 EUR*) ROL zbog uništenja kuće. Sud je saslušao iskaze dvoje svedoka koji su potvrdili da je podnosilac predstavke posedovala različite pokretne stvari koje su uništene u požaru, ali je odbio da joj na ime toga bude isplaćena odšteta, uz obrazloženje da nema nikakvih dokaza o vrednosti tih stvari.

(e) Sud je odlučio da Mariji Moldovan treba da bude isplaćeno 600.000 (*Oko 17 EUR*) ROL za uništenu kuću. Sud je odbio njen zahtev za naknadu uništene pokretne imovine, uz obrazloženje da nema dokaza o vrednosti te imovine.

(f) Sud je odlučio da Petru (Digala) Lakatuš, zajedno sa Floareom Marijom Zoltan i Monikom Simonom Lakatuš, kao brat i sestre preminulih žrtava, treba da dobiju 60.000.000 (*Oko 1.725 EUR*) ROL za uništenu kuću, s tim što taj iznos treba da bude revidiran u skladu s devalvacijom nacionalne valute do koje je u međuvremenu došlo. Sud je odbio njihov zahtev za naknadu štete zbog uništene pokretne imovine uz obrazloženje da tvrdnje o tim gubicima nisu bile ničim potkrepljene. Sud je, takođe, odbio kao nepotkrepljen zahtev za naknadu troškova sahrane žrtava.

(g) Floara Marija Zoltan, udovica jedne od žrtava - muškarca koji je živ spaljen za vreme nereda - takođe je tražila da joj se isplaćuje dodatak za izdržavanje maloletnog deteta. Sud je primetio da iako je podnosilac predstavke tvrdila da je njen muž bavio proizvodnjom vunene odeće, ona nije podnela nijedan dokaz o njegovim prihodima, te je stoga odlučio da za osnovu, prema kojoj će izračunati visinu traženog dodatka, uzme minimalnu zakonsku platu koja je iznosila 2.500.000 (*Oko 72 EUR*) ROL. Sem toga, sud je zaključio da nije moguće utvrditi koliko je novca pokojni muž podnosioca predstavke trošio na izdržavanje deteta, tako da je tu primenio minimum koji je zajamčen Porodičnim zakonikom, a to je jedna četvrtina minimalne plate, odnosno 625.000 (*Oko 18 EUR*) ROL. Konačno, sud je uzeo u obzir da su preminule žrtve same provocirale počinjena krivična dela i stoga je odlučio da prepolovi navedenu svotu. Iz tih razloga je dosudio da se podnosiocu predstavke na ime mesečnog izdržavanja za maloletno dete isplaćuje 312.500

(Okolo 9 EUR) ROL.

Konačno, sud je odbio sve zahteve podnosioca predstavke za naknadu nematerijalne štete, uz obrazloženje da oni nisu ničim potkrepili te svoje zahteve, kao i da počinjena krivična dela po svojoj prirodi nisu izazivala moralnu štetu.

77. Odlučujući po žalbi osuđenih lica i podnosioca predstavke, Apelacioni sud u Targu-Murešu izrekao je presudu 24. februara 2004. godine. Sud je podsetio da je na osnovu odredaba Građanskog zakonika i Zakonika o krivičnom postupku kao i Zakonika o parničnom postupku, bio dužan da kao obavezujuću poštuje presudu krivičnog suda. Pozivajući se na novije radove rumunskih autora u oblasti građanskog prava i presudu Evropskog suda u predmetu *Akdivar v. Turkey* (presuda od 16. septembra 1996, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-IV), Apelacioni sud je zaključio da su:

„Svojim ponašanjem, optuženi oštetili imovinska prava podnosioca predstavke, za šta je već dosuđena naknada materijalne štete; međutim, neke od stranaka u parnici takođe bi trebalo da dobiju naknadu štete sa moralnog stanovišta. Neke od stranaka u parnici su imale emotivan bol kao posledicu štete koju su pretrpele, sigurnosti koju su osećali u uništenim kućama, udobnosti koju su uživale u sopstvenim kućama, i sva pokretna i nepokretna imovina koja je bila plod njihovog rada koju im je jemčio normalni životni standard, imajući na umu odlike njihovih ličnosti...

Kao što je već dokazano, optuženi su počinili krivična dela u stanju isprovociranosti i afekta što je navelo sud da u ovom slučaju primeni odredbe člana 73 Krivičnog zakonika [u vezi s olakšavajućim okolnostima]. Upravo iz tog razloga, tačno je da podnosioci građanskih tužbi čija su imena ovde navedena imaju pravo na izvesnu naknadu štete, ali ne u traženom iznosu...” Sud je dosudio sledeće iznose: Floari Mariji Zoltan 100.000.000 (Okolo 2.880 EUR) ROL pošto je utvrdio da je ona morala da napusti selo i da kao beskućnica luta po zemlji i inostranstvu; Juliju su Moldovanu 50.000.000 (Okolo 1.440 EUR) ROL, jer je bio duboko pogođen događajima koji su se zbili, izgubio je sav svoj imetak i zdravlje mu se bitno pogoršalo; Otiliji Rostaš 30.000.000 (Okolo 865 EUR) ROL jer je pretrpela tešku psihološku i emocionalnu traumu iz istih razloga; Melanuci Moldovan 20.000.000 (Okolo 575 EUR) ROL, iz istih onih razloga koji važe i za Otiliju Rostaš; Mariji Moldovan 15.000.000 (Okolo 430 EUR) ROL, zbog psihološke traume koju je pretrpela zbog toga što joj je kuća delimično uništena; Petru (Digala) Lakatušu 70.000.000 (Okolo 2.015 EUR) ROL, jer je pretrpeo dubok emocionalni bol i osećao se nesigurnim zato što je spaljena kuća njegovih roditelja. Petru (Gruja) Lakatušu sud nije dosudio nikakav novčani iznos.

78. Stranke su uložile žalbu na ovu presudu, ali je ta žalba odbačena presudom Kasacionog suda, 25. februara 2005. godine.

II RELEVANTNO DOMAĆE PRAVO I PRAKSA
Zakon o parničnom postupku

79. Član 244 Zakona o parničnom postupku, izmenjen i dopunjen vladinim uredbom br. 59/2001, propisuje da sud koji odlučuje o građanskoj tužbi može suspendovati postupak:

„2. ako je u vezi sa navedenim delom započet krivični postupak, čiji je ishod odlučujući i za ishod ovog parničnog spora“.

Zakon o krivičnom postupku

Član 10, tačka (c)

„Krivični postupak ne može biti započet, odnosno, ako je započet, ne može biti nastavljen ukoliko...

c) delo nije počinilo navedeno lice; ...“

Član 15

„Lice koje je pretrpelo građansku štetu može se pridružiti krivičnom postupku...

To lice može to da učini bilo tokom krivične istrage... bilo neposredno pred sudom...“

Član 22

„Zaključci koji se navedu u pravosnažnoj presudi krivičnog suda u vezi s tim da li je delo o kome je reč zaista počinjeno, kao i u vezi sa identifikacijom počinioca i njegove krivice, obavezujući su za građanski sud kada bude ispitivao građanske posledice krivičnog dela“.

Član 343, stav 3

„U slučaju utvrđivanja krivice ili oslobađanja, ili obustave krivičnog postupka, sud izriče presudu u kojoj istovremeno odlučuje i o građanskoj tužbi.

Ukoliko je lice oslobođeno, ne može se dosuditi isplata građanske štete zbog toga što sporno delo ne postoji niti ga je počinio optuženi“.

Građanski zakonik

80. Članovi 999 i 1000 Građanskog zakonika propisuju da svako lice

koje je pretrpelo štetu može tražiti naknadu tako što će uložiti građansku tužbu protiv onog lica koje je svojim nemarom prouzrokovalo tu štetu.

81. Član 1003 Građanskog zakonika propisuje da tamo gde je više od jednog lica počinilo namernu štetu, sva ta lica snose kako zajedničku, tako i individualnu odgovornost.

Sudska praksa domaćih sudova

82. Država je predočila izvestan broj primera iz kojih se vidi da su domaći sudovi odlučivali da ih odluka tužioca koja se zasniva na članu 10, tačka (b) Zakonika o krivičnom postupku da se ne otvara krivična istraga zbog odsustva namere - koja je element krivičnog dela - nije sprečila građanske sudove da razmatraju građanske tužbe zasnovane na navodima o tome da je lice o kome je reč počinilo određeno delo.

83. Država je predočila samo jedan primer, koji datira još iz 1972. godine, u kome se vidi da je Vrhovni sud odlučio da odluka tužioca koja je bila zasnovana na članu 10 tačka (a) i 9 (c) Zakonika o krivičnom postupku da ne otvara krivičnu istragu zbog toga što dela ili uopšte nisu bila počinjena ili ih nije počinilo lice o kome je reč, ne treba da spreči građanske sudove da odlučuju po građanskoj tužbi zasnovanoj na navodima da je navedeno delo zaista počinila navedena osoba. Odluka Vrhovnog suda isključivo se odnosila na pitanje nadležnosti i u njoj nije bilo precizirano da li postoji zakonska odredba koja bi pružala izvesne izgleda na uspeh jedne takve tužbe.

Pravna doktrina

84. Opšte je mišljenje stručnjaka za krivični postupak da građanski sud ne može uzeti u razmatranje građansku tužbu podnetu protiv lica protiv koga je tužilac odbio da otvori krivičnu istragu po osnovu člana 10, tačka (a) i (c) Zakonika o krivičnom postupku, to jest na osnovu toga što dela o kojima je reč nisu uopšte počinjena ili ih nije počinilo navedeno lice (vidi „Zakon o krivičnom postupku - Opšti deo“, Gheorghe Nistoreanu i drugi, str. 72, Bukurešt 1994, kao i „Rasprava o Zakonu o krivičnom postupku - Opšti deo“, Nikolaje Volonciu, str. 238-239, Bukurešt 1996).

85. Opšte je mišljenje stručnjaka za parnični postupak i nekih stručnjaka za krivični postupak da odluka tužioca o tome da odbija da otvori krivičnu istragu po osnovu pomenutom u prethodnom stavu ne sprečava građanski sud da razmatra građansku tužbu uloženu protiv navedenog lica. U takvom slučaju, građanski sudovi imaju pravo da odlučuju o tome da li su ta dela počinjena i ko ih je počinio, ali moraju da se oslone na zaključke tužioca navedene u odluci kojom on odbija da pokrene krivičnu istragu (vidi „Građanska tužba i krivični postupak“, Anastasiu Crisu, RRD, br. 4/1997 i „Zakon o krivičnom postupku“, Ion Neagu, str. 209, Bukurešt 1988).

PRAVO

I NAVODNO KRŠENJE ČLANA 3 I ČLANA 8 KONVENCIJE

86. Član 3 Konvencije propisuje:

„Niko ne sme biti podvrgnut mučenju ili nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.“

87. Član 8 Konvencije, u delu koji je važan za ovaj predmet, propisuje:

„1. Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, /i/ doma...

2. javne vlasti neće se mešati u vršenje ovog prava sem ako to nije u skladu sa zakonom i neophodno u demokratskom društvu u interesu... javne bezbednosti ili ekonomske dobrobiti zemlje, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih“.

A. Argumenti stranaka

1. Podnosioci predstavke

88. Podnosioci predstavke su tvrdili da, posle uništenja svojih kuća, više nisu mogli da uživaju u korišćenju svojih domova već su morali da žive u velikom siromaštvu, u veoma teškim uslovima i prenatrpanim prostorijama, u suprotnosti s članovima 3 i 8 Konvencije.

89. Podnosioci predstavke tvrdili su da su službena lica Države učestvovala u razaranju njihovih domova, uključujući tu policajce i zamenika gradonačelnika, s tim što je zamenik gradonačelnika bio i oglašen krivim za krivično delo koje je tom prilikom počinio. Oni su ukazali na to da Država ima pozitivne obaveze po osnovu člana 8 i u vezi sa tim oslonili su se na izvestan broj predmeta pred Sudom, na primer *Burton v. the United Kingdom* (br. 31600/96, odluka Komisije od 10. septembra 1996), *Marzari v. Italy* (odluka br. 36448/97, 4. maja 1999) i *Fadele v. the United Kingdom* (br. 13078/87, odluka Komisije od 12. februara 1990). Podnosioci predstavke su tvrdili da Država ima pozitivne obaveze i prema članu 3 i naveli su da je država Rumunija dužna da obezbedi dovoljnu naknadu štete kako bi podnosioci predstavke mogli da uspostave svoje ranije životne uslove. Sem toga, lokalni zvaničnici su bili odgovorni za upravljanje ili nenamensko trošenje sredstava namenjenih rekonstrukciji kuća i za sve napore koje u vezi sa tim treba ulagati, i oni su doneli odluku da ne rekonstruišu određene kuće u odmazdu za ono što se smatralo „problemima ponašanja“. Podnosioci predstavke takođe su tvrdili da su kuće koje je država rekonstruisala loše izgrađene i da se u njima uglavnom ne može živeti.

90. Podnosioci predstavke takođe su tvrdili da su usled toga što je Država propustila da poštuje svoje pozitivne obaveze link 10, porodice sa

malom dekom i starijim članovima bile primorane da žive u podrumima, kokošinjcima, štalama, na zgarištima i u školjkama izgorelih automobila ili da se usele kod prijatelja i rođaka u uslovima takve prenatrpanosti, da su se često događale bolesti.

2. Država

91. Država je negirala da državni organi snose bilo kakvu odgovornost za uništenje kuća podnosilaca predstavke. Prema tome, Država ima samo pozitivne obaveze po osnovu člana 8, obaveze koje su u ovom predmetu ispunjene jer je podnosiocima predstavke dodeljena pomoć za rekonstrukciju kuća. U svakom slučaju, Država je smatrala da nema nikakvu obavezu po osnovu Konvencije da obezbedi dom licima koja su suočena s teškoćama. S tim u vezi, Država se oslonila na predmete *Buckley v. the United Kingdom* (presuda od 25. septembra 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-IV), i *Chapman v. the United Kingdom* ((GC), br. 27238/95, st. 99, ECHR 2001-I).

92. Država je navela da su pozitivne obaveze države po osnovu člana 3 takođe bile ispunjene u ovom predmetu time što je podnosiocima predstavke dodeljena pomoć za rekonstrukciju domova.

B. Ocena Suda

1. Opšta načela

93. Sud je dosledno zastupao i zastupa mišljenje da se, iako je predmet člana 8 u suštini zaštita pojedinca od proizvoljnog mešanja javnih vlasti, ne može zaključiti kako se tim članom samo obavezuje država da se uzdrži od takvog mešanja. Pored primarno negativnog određenja, mogu postojati i pozitivne obaveze inherentna delotvornom poštovanju privatnog ili porodičnog života i doma. Te obaveze mogu obuhvatati preduzimanje mera čiji je cilj obezbeđenje poštovanja tih prava čak i u sferi odnosa među pojedincima (vidi *X, and Y. v. the Netherlands*, presuda od 26. marta 1985, Serija A br. 91, str. 11, st. 23).

94. Pored toga, odobravanje vlasti ili čak prećutno podsticanje vlasti Visoke strane ugovornice kada je reč o aktima privatnih pojedinaca koji krše prava drugih pojedinaca zajamčena Konvencijom, a u njihovoj su nadležnosti, mogu ukazati na odgovornost Države po osnovu Konvencije (vidi *Cyprus v. Turkey* (GC), br. 25781/94, ECHR 2001 IV, st. 81). Država može biti smatrana odgovornom čak i onda kada njeni predstavnici deluju ultra vires ili suprotno uputstvima koje su dobili (vidi *Ireland v. the United Kingdom*, presuda od 18. januara 1978, Serija A br. 25, str. 64, st. 159).

95. Država može biti dogovorna zbog akata koji imaju u dovoljnoj meri neposredne posledice po prava zajamčena Konvencijom. Prilikom

ocenjivanja da li takva odgovornost stvarno postoji, mora se voditi računa i o potonjem ponašanju države (vidi *Ilascu and Others v. Moldavia and Russia* (GC), br. 48787/99, st. 317, 382, 384-85 i 393, ECHR 2004-...).

96. Pored toga, Sud nije isključio mogućnost da se pozitivna obaveza države po osnovu člana 8 u pogledu očuvanja fizičkog integriteta pojedinaca proširi na pitanja koja su u neposrednoj vezi sa delotvornošću krivične istrage (vidi *Osman v. the United Kingdom*, presuda od 28. oktobra 1998, Reports 1998-VIII, str. 3164, st. 128).

97. Kakav god da se analitički pristup prihvati - onaj koji počiva na načelu pozitivne dužnosti ili onaj koji počiva na načelu mešanja - primenjiva načela u vezi sa opravdanjem prema članu 8, stav 2 slična su u jednom širem smislu (vidi *Powell and Rayner v. the United Kingdom*, presuda od 21. februara 1990, Serija A br. 172). I u jednom i u drugom kontekstu mora se voditi računa o pravičnoj ravnoteži koja treba da bude uspostavljena između konkurentnih interesa pojedinca i zajednice u celini. I u jednom i u drugom kontekstu Država uživa izvesno polje slobodne procene prilikom odlučivanja o tome koje korake treba preduzeti da bi se obezbedilo poštovanje Konvencije (vidi *Hatton and Others v. the United Kingdom* (GC), br. 36022/97, st. 98, ECHR 2003-VIII; *Rees v. the United Kingdom*, presuda od 17. oktobra 1986, Serija A br. 106, str. 15, st. 37, kao i *Leander v. Sweden*, presuda od 26. marta 1987, Serija A br. 116, str. 25, st. 59). Sem toga, čak i u odnosu na pozitivne obaveze koje proističu iz člana 8, stav 1, prilikom uspostavljanja tražene ravnoteže mogu biti od značaja ciljevi pomenuti u članu 8, stav 2 (vidi već navedenu presudu u predmetu *Rees*, loc. cit; vidi, takođe *Lopez Ostra v. Spain*, presuda od 9. decembra 1994, Serija A br. 303-C, str. 54, st. 51).

98. Obaveza Visokih strana ugovornica prema članu 1 Konvencije da svakome ko je u njihovoj nadležnosti zajamče prava i slobode definisane Konvencijom, zajedno sa obavezama iz člana 3, traži od država da preduzmu mere usmerene ka tome da obezbedi da nijedan pojedinac koji je u njenoj nadležnosti ne bude podvrgnut zlostavljanju, uključujući tu i zlostavljanje kome bi pribegla privatna lica (vidi *M. C. v. Bulgaria*, br. 39272/98, st. 149-50, ECHR 2004-...; *A. v. the United Kingdom*, presuda od 23. septembra 1998, Reports 1998-VI, str. 2699, st. 22; *Z. and Others v. the United Kingdom* (GC), br. 29392/95, st. 73-75, ECHR 2001-V, kao i *E. and Others v. the United Kingdom*, br. 33218/96, 26. novembar 2002).

99. Član 3 Konvencije oličava jednu od najtemeljnijih vrednosti demokratskog društva. On u apsolutnom smislu zabranjuje mučenje ili nečovečno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje, bez obzira na okolnosti i bez obzira na ponašanje žrtve (vidi, na primer, *Labita v. Italy* (GC), br. 26772/95, st. 119, ECHR 2000-IV).

100. Prema jurisprudenciji suda, zlostavljanje mora dosegnuti minimalni nivo ozbiljnosti da bi spadalo u okvir člana 3. Procena tog minimuma je relativna stvar. Ona zavisi od okolnosti predmeta, kao što je

dužina trajanja takvog postupanja, njegove fizičke i mentalne posledice i, u nekim slučajevima, pol, uzrast i stanje zdravlja žrtve (vidi, između ostalih autoriteta, *Ireland v. the United Kingdom*, presuda od 18. januara 1978, Serija A br. 25, str. 65, st. 162).

101. Sud smatra da je neko postupanje „nečovečno” zbog toga što je, između ostalog, bilo umišljajno, primenjivano je nekoliko sati u nizu i prouzrokovalo je ili stvarne telesne povrede, ili intenzivne fizičke i mentalne patnje. On smatra da je to postupanje bilo „ponižavajuće” zbog toga što je imalo za cilj da u žrtvama izazove osećanje straha, zebnje i inferiornosti koje mogu izazvati poniženost i osramoćenost (vidi, na primer *Kudla v. Poland* (GC), br. 30210/96, str. 92, ECHR 2000-XI). Prilikom razmatranja pitanja da li je neki konkretan vid postupanja „ponižavajući” u smislu člana 3, Sud će voditi računa o tome da li je cilj tog ponašanja bilo da ponizi i osramoti osobu o kojoj je reč i da li je to ponašanje, sa stanovišta posledica, negativno uticalo na ličnost te osobe na način koji je u potpunom neskladu sa članom 3 (vidi, na primer, *Raninen v. Finland*, presuda od 16. decembra 1997, Reports 1997-VIII, str. 2821-22, st. 55). Međutim, odsustvo takve svrhe postupanja ne može automatski isključiti mogućnost da se ipak utvrdi povreda člana 3 (vidi, na primer, *Peers v. Greece*, br. 28524/95, st. 74, ECHR 2001-III).

2. Primena navedenih načela

102. Sud uočava da se razaranje kuća i druge pokretne i nepokretne imovine podnosioca predstavke, kao i njihovo nasilno proterivanje iz sela, dogodilo u septembru 1993. godine, dakle pre no što je Rumunija ratifikovala Konvenciju u junu 1994. godine. Iz tih razloga Sud ne može razmatrati ta zbivanja (vidi *Moldovan and Others v. Romania*, odluka, br. 41138/98 i 64320/01, spojeno, 13. mart 2001).

103. Iz dokaza koje su predočili podnosioci predstavke, kao i iz presude parničnog suda, jasno je da su policajci učestvovali u organizovanoj akciji paljenja kuća i da su docnije, pa i posle juna 1994. godine, pokušali da zataškaju incident (vidi gore, stavove 39, 40, 48, 50, 52. i 53). Posle ovog incidenta, pošto su prognani iz svojih domova i svoga sela, podnosioci predstavke su morali da žive - a neki od njih još uvek žive - u prenatrpanim prostorijama i neadekvatnim uslovima - u podrumima, kokošinjcima, štalama itd. - i često su menjali adrese, primorani da se nastanjuju kod prijatelja ili rođaka u prenatrpanim kućama.

104. Stoga, imajući na umu neposredne posledice postupaka državnih službenika po prava podnosioca predstavke, Sud smatra da postoji odgovornost Države u pogledu potonjih životnih uslova podnosioca predstavke.

105. U ovom predmetu nema nikakve sumnje da pitanje životnih uslova podnosioca predstavke spada u obim njihovog prava na poštovanje

porodičnog i privatnog života, kao i njihovih domova. Prema tome, na taj deo njihove predstavke očigledno je primenjiv član 8.

106. Zato je zadatak Suda da utvrdi da li su nacionalne vlasti preduzele adekvatne korake da zaustave kršenje prava podnosioca predstavke.

107. U tom kontekstu, Sud primećuje sledeće:

(a) uprkos tome što su državni službenici učestvovali u paljenju kuća podnosioca predstavke, kancelarija javnog tužioca je odbila da protiv njih pokrene krivični postupak i na taj način je sprečila domaće sudove da utvrde odgovornost tih zvaničnika i da ih kazni;

(b) domaći sudovi su godinama odbijali da dodele materijalnu štetu zbog uništenja pokretnih stvari i nameštaja podnosioca predstavke, a to odbijanje su opravdavale navodima koji su se odnosili na odsustvo dobrih namera kod podnosioca predstavke (vidi st. 71);

(c) tek u presudi koja je izrečena 12. maja 2003. godine, dakle deset godina posle događaja, Okružni sud u Murešu dosudio je naknadu za uništene kuće, mada ne i naknadu za gubitak pokretne imovine;

(d) u presudi izrečenoj u krivičnom postupku vođenom protiv optuženih seljana, iznete su diskriminatorne opaske u vezi sa romskim poreklom podnosioca predstavke (vidi st. 44);

(e) zahtevi podnosioca predstavke za naknadu nematerijalne štete takođe su odbačeni u prvostepenoj presudi pošto su sudovi smatrali da ti događaji - paljenje njihovih kuća i ubijanje nekih članova njihovih porodica - nisu po svojoj prirodi bili takvi da izazovu bilo kakvu moralnu štetu (vidi st. 72 i 76);

(f) kada su odlučivali po zahtevu podnosioca predstavke Floare je Marije Zoltan da joj se dosudi mesečno izdržavanje za maloletno dete, čiji je otac živ spaljen u događajima iz 1993, Okružni sud u Targu-Murešu je u presudi izrečenoj 12. maja 2003. godine koja je postala pravosnažna 25. februara 2005. godine dosudio iznos koji odgovara četvrtini zakonom propisane minimalne plate, da bi potom još odlučio da taj iznos prepolovi zbog toga što su, kako je u presudi objašnjeno, preminule žrtve same isprovocirale zločine;

(g) tri kuće do dana današnjeg nisu rekonstruisane a, kako se može videti na osnovu fotografija koje su Sudu podneli podnosioci predstavki, i one kuće koje su vlasti rekonstruisale takve su da se u njima ne može stanovati, jer krovovi nisu završeni, a između prozorskih okvira i zidova zjapi prazan prostor; i

(h) većina podnosioca predstavke do danas se nije vratilo u svoje selo, već žive raštrkani po celoj Rumuniji i Evropi.

108. Po mišljenju Suda, svi ti elementi sagledani zajedno odražavaju opšti stav vlasti - tužilaca, krivičnih i parničnih sudova, vlade i lokalnih vlasti - koji je samo pojačao osećaj nesigurnosti podnosioca predstavke posle juna 1994. godine i koji već sam po sebi predstavlja kršenje prava podnosioca predstavke na poštovanje njihovog privatnog i porodičnog života i njihovih

domova (vidi, mutatis mutandis, *Akdivar v. Turkey*, presuda od 16. septembra 1996, Reports 1996-IV, str. 1215, st. 88).

109. Sud zaključuje da navedena povreda prava kao i to što vlasti u više navrata nisu uspele da zaustave kršenje prava podnosioca predstavke predstavlja ozbiljnu povredu člana 8. Konvencije i da je priroda te povrede trajna.

110. Sem toga, Sud smatra da su životni uslovi podnosioca predstavke u minulih 10 godina, posebno njihovo stanovanje u sanitarno neispravnom i prenatrpanom okruženju i pogubne posledice koje je sve to imalo na zdravlje i blagostanje podnosioca predstavke, u kombinaciji sa dužinom perioda u kome su oni primorani da žive u takvim uslovima i s opštim stavom vlasti prema njima, morali prouzrokovati značajnu psihičku patnju, vređajući njihovo ljudsko dostojanstvo i izazivajući u njima osećanja koja direktno vode u poniženost i osramoćenost.

111. Pored toga, primedbe u vezi sa poštenjem i načinom života podnosilaca predstavke koje su iznele neke vlasti rešavajući po žalbama podnosilaca predstavke (vidi odluke parničnog i krivičnog suda i opaske gradonačelnika Kecanija, gore, stavovi 44, 66 i 71) deluju potpuno diskriminatorno, jer ih te vlasti baš ničim nisu potkrepile. S tim u vezi Sud ponavlja da diskriminacija koja se zasniva na rasi sama po sebi može predstavljati ponižavajuće postupanje u smislu člana 3 Konvencije (vidi *East African Asians v. the United Kingdom*, izveštaj Komisije, 14. decembar 1973, DR 78, st. 5, str. 62).

Prema tome, te komentare treba uzeti u obzir kao otežavajući činilac u odlučivanju o tužbenim navodima koje su podnosioci predstavke izneli u vezi sa članom 3 Konvencije.

112. Sud smatra da na navedene zaključke ni na koji način ne utiču zaključci izneti u presudi Apelacionog suda u Targu-Murešu koja je bila izrečena 24. februara 2004. godine, a postala pravosnažna 25. februara 2005. godine, pošto Sud ističe da u navedenoj presudi nije ni priznata ni dosuđena naknada za kršenje Konvencije (vidi, na primer, *Amuur v. France*, presuda od 25. juna 1996, Reports 1996-III, str. 846, st. 36, kao i *Dalban v. Romania* (GC), br. 28114/95, st. 44, ECHR 1999-VI).

113. U svetlu svega navedenog, Sud smatra da životni uslovi i rasna diskriminacija kojoj su podnosioci predstavke javno izvrgnuti kroz način na koji su razni organi vlasti odlučivali po njihovim žalbama, predstavljaju mešanje u njihovo ljudsko dostojanstvo što je, u specifičnim okolnostima ovog predmeta, isto što i „ponižavajuće postupanje“ u smislu člana 3 Konvencije.

114. Stoga, Sud zaključuje da je došlo do povrede člana 3 Konvencije.

II NAVODNO KRŠENJE ČLANA 6 KONVENCIJE

115. Podnosioci predstavke su naveli da im je time što vlasti nisu sprovele adekvatnu krivičnu istragu koja bi kulminirala u zvaničnim optužbama i utvrđivanju krivice svih odgovornih pojedinaca, njima onemogućen pristup sudu radi podnošenja građanske tužbe za naknadu štete protiv države, a u vezi sa neprofesionalnim ponašanjem policajaca o kojima je reč. Nekoliko podnosilaca predstavke takođe je navelo da, zbog dužine trajanja krivičnog postupka, ni parnični postupak još nije okončan. Oni su se pozvali na član 6 Konvencije, čiji relevantan deo propisuje:

„ Svako, tokom odlučivanja o njegovim građanskim pravima..., ima pravo na pravičnu i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim sudom, obrazovanim na osnovu zakona.”

A. Pravo pristupa Sudu

116. Podnosioci predstavke tvrdili su da, s obzirom na činjenicu da je odluka da se ne vodi krivični postupak protiv nekih lica bila utemeljena na zaključku da optuženi nisu počinili akte o kojima je reč (čl. 10 (c) Zakonika o krivičnom postupku) oni ne mogu da podnesu građansku tužbu protiv države. Takav zaključak onemogućavao je pokretanje drugih postupaka, koji za nužni preduslov imaju shvatanje da je tuženi počinio sporni akt. Podnosioci predstavke su se složili da bi situacija bila drugačija da je tužilac svoju odluku da policajce krivično ne goni zasnivao na odsustvu krivice policajaca.

Sem toga, na osnovu člana 1003 Građanskog zakonika, sva lica protiv kojih se podnosi građanska tužba moraju biti obuhvaćena istim postupkom, pošto snose zajedničku odgovornost. Prema tome, podnosioci predstavke nisu mogli da tuže policajce odvojeno od civilnih lica. Kada su podneli krivičnu prijavu, podnosioci predstavke su krivičnom postupku priključili svoju privatnu tužbu protiv svih potencijalnih optuženih, uključujući i policajce. Uprkos sugestijama krivičnog suda da je za ono što se dogodilo krivo mnogo više ljudi nego što je broj ovih koji su izvedeni pred sud, parnični sud je samo procenio štetu koju su prouzrokovali oni optuženi kojima je utvrđena krivica ili njihovi naslednici. Sud je to učinio zato što su, na osnovu člana 22 Zakonika o krivičnom postupku, zaključci krivičnog suda u pogledu postojanja činjenica, identiteta počinioca i njegove krivice obavezujući za parnični sud. Prema tome, ovaj potonji sud nije mogao da ospori zaključke krivičnog suda o tome ko su stvarni krivci.

Konačno, podnosioci predstavke su smatrali da se ova situacija razlikuje od situacije karakteristične za predmet *Assenov and Others v. Bulgaria* (presuda od 28. oktobra 1998, *Reports* 1998-VIII). U tom predmetu policija je mogla da bude tužena pred parničnim sudom na osnovu Zakona o odgovornosti države za štetu, a sama tužba je bila oslobođena plaćanja

sudskih troškova. Rumunski zakon, međutim, ne sadrži odredbe koje bi omogućile nekom licu da protiv policajca pokrene privatnu tužbu za navodno zlostavljanje. Čak iako se pretpostavi da su podnosioci predstavki mogli da povedu privatnu tužbu protiv policajaca, oni ne bi bili u stanju da plate sudske troškove - a troškovi iznose oko 10% tražene sume za naknadu štete - usled čega bi sud odbio da raspravlja o suštini spora.

117. Država je navela da su, uprkos tome što je tužilac odlučio da ne goni policajce koji su bili navodno umešani u nemire, podnosioci predstavke mogli da pokrenu parnicu protiv policajaca na osnovu članova 999 i 1000 Građanskog zakonika, da je dokazano da su im policajci naneli štetu i da su za tu štetu odgovorni. Sem toga, član 22 Zakonika o krivičnom postupku nije sprečio podnosiocima predstavke da ulože privatnu tužbu. Država je ukazala na to da pravo na pristup sudu ne obuhvata i pravo na pokretanje krivičnog postupka protiv trećih lica ili na to da ta lica budu osuđena. U tom smislu, Država se pozvala na već pomenuti predmet Assenov.

118. Sud podseća da član 6, stav 1 svakome obezbeđuje pravo na to da bilo kakva tužba u vezi sa njegovim građanskim pravima i obavezama bude rešena pred sudom ili tribunalom. Pitanje pristupa sudu u parničnim stvarima predstavlja jedan od aspekata „prava na sud“ koje je propisano članom 6, stav 1 (vidi, među mnogo autoriteta, presudu u predmetu *Aksoy v. Turkey*, od 18. decembra 1996, *Reports* 1996-VI, str. 2285, st. 92; *Waite and Kennedy v. Germany* (GC), br. 26083/94, st. 50, ECHR 1999-I; *Golder v. the United Kingdom*, presuda od 21. februara 1975, Serija A br. 18, str. 18, st. 36). Ova odredba se bez svake sumnje odnosi i na privatnu tužbu za naknadu štete u onim slučajevima u kojima su predstavnici države navodno učestvovali u postupanju koje je suprotno propisima iz člana 3, uključujući tu i razaranje domova i imovine.

Zahtev za pristup sudu ne može biti zasnovan samo na zakonu, već mora imati osnovu i u praksi, a odsustvo tog pravnog leka ukazuje na odsustvo dostupnosti i delotvornosti (vidi, *mutatis mutandis*, *Akdivar and Others*, naveden gore, str. 1210, st. 66). To posebno važi za pravo pristupa sudovima, s obzirom na istaknuto mesto koje u demokratskom društvu ima pravo na pravičnu raspravu [pred sudom] (vidi, na primer, predmet *Airey v. Ireland*, presuda od 9. oktobra 1979, Serija A br. 32, str. 12-13, st. 24).

Sem toga, samo institucija koja ima punu nadležnost, uključujući tu i ovlašćenje da u svim aspektima, od faktičkog stanja do primene prava, poništi osporenu odluku, zaslužuje da bude nazvan „tribunalom“ u smislu člana 6, stav 1 (vidi, na primer, predmet *Umlauft v. Austria*, presuda od 23. oktobra 1995, Serija A br. 328-B, str. 39-40, st. 37-39).

Kada ocenjuje postojanje delotvornog pravnog leka u slučaju uništenja kuća, Sud mora imati na umu nesigurnost i ranjivost položaja podnosioca predstavke kao i činjenicu da su oni sada morali postati zavisni od vlasti u smislu zadovoljenja svojih osnovnih potreba posle događaja koji

su se zbili (vidi gore navedeni predmet *Akdivar*, str. 1213, st. 73).

119. Država je zastupala tezu da su podnosioci predstavke morali da povedu postupak protiv policajaca koji su navodno bili umešani u događaje i to pred parničnim sudovima, koji su onda mogli da donesu odluku o suštini odštetnog zahteva bez obzira na ishod krivične istrage. Ta hipoteza, međutim, nije bila testirana, budući da podnosioci predstavke ni u jednoj fazi nisu podneli takav zahtev za odštetu protiv policajaca.

Kada je reč o domaćoj sudskoj praksi čije su primere stranke predočile, Sud smatra da se ni u jednom od tih slučajeva nije dogodilo da parnični sud ne bude obavezan odlukom tužilaštva o prekidu krivične istrage ukoliko se ta odluka zasnivala na zaključku da optuženi nije počinio navedena krivična dela. To važi i za slučaj iz 1972. godine na koji se pozvala Država (vidi gore, st. 83) gde se samo postavljalo pitanje da li je parnični sud nadležan da razmatra privatnu tužbu uprkos tome što je krivični postupak obustavljen. U tom slučaju, Vrhovni sud nije odlučivao o pitanju da li je parnični sud bio obavezan odlukom organa krivičnog pravosuđa.

120. Prema tome, Sud zaključuje da nije dokazano da je postojala mogućnost da se podnese delotvoran parnični postupak za naknadu štete protiv policajaca u specifičnim okolnostima ovog slučaja. Sud zato nije u mogućnosti da utvrdi da li bi domaći sudovi bili u mogućnosti da presuđuju po tužbenim zahtevima podnosilaca predstavke da su ovi, na primer, povelili spor za naknadu štete protiv pojedinačnih pripadnika policije.

121. Međutim, valja konstatovati da su podnosioci predstavke podneli privatnu tužbu protiv civilnih lica koja je krivični sud proglasio krivima, zahtevajući odštetu zbog životnih uslova u kojima su se našli pošto su im domovi uništeni. Ta tužba je bila uspešna i delotvorna tako da su podnosioci predstavke dobili naknadu (vidi gore, st. 77). U takvim okolnostima, Sud smatra da podnosioci predstavke ne mogu zahtevati dodatno pravo na zasebnu privatnu tužbu protiv policajaca koji su navodno učestvovali u istom incidentu.

122. U svetlu svih tih razloga, Sud zaključuje da ovde nije došlo do kršenja člana 6, stav 1 kada je reč o delotvornoj mogućnosti pristupa podnosilaca predstavke nekom tribunalu.

B. Dužina postupka

123. Podnosioci predstavke tvrdili su da ovaj predmet nije bio veoma složen, uprkos velikom broju potencijalnih okrivljenih i svedoka. Sve činjenice su bile relativno jasne, a podnosioci predstavke su bili u stanju da policiji daju imena mnogih ljudi koji su u sve bili umešani. Sam slučaj nije predstavljao nikakvu pravnu novinu niti je u pravnom smislu bio posebno složen. Rumunske vlasti su odlagale hapšenje optuženih od septembra 1993. do januara 1997. godine, a da za to nisu pružile nijedno uverljivo objašnjenje.

Podnosioci predstavke su odbacili tvrdnju Države da je do kašnjenja došlo zbog toga što oni nisu platili honorar veštaka. Ukazali su na to da su bili osiromašeni usled incidenta, da su živeli u izuzetno teškim uslovima i da nisu mogli da plate usluge veštaka. Ako bi njihova finansijska nemogućnost da plate honorar veštaka dovela do gubitka prava na odlučivanje o njihovim građanskim pravima i obavezama, ili o njihovim privatnim tužbama, onda bi i to, već samo po sebi, predstavljalo kršenje člana 6, stav 1 Konvencije.

Sem toga, građanske tužbe koje su oni podneli odnosile su se na nešto što je za njih bilo od suštinskog značaja - njihove napore da rekonstruišu svoje teško oštećene domove i da vaspostave svoje nekadašnje živote kako bi svojoj deci i drugim članovima porodice obezbedili pristojne životne uslove.

Podnosioci predstavke pozvali su se na bogatu jurisprudenciju Suda, uključujući tu predmete *Torri v. Italy* (presuda od 1. jula 1997, *Report of Judgments and Decisions* 1997-IV), *Corigliano v. Italy* (presuda od 10. decembra 1982, Serija A br. 57), *Bunkate v. the Netherlands* (presuda od 26. maja 1993, Serija A br. 248-B), kao i *De Micheli v. Italy* (presuda od 26. februara 1993, Serija A br. 257-D).

124. Država je smatrala da je predmet složen, s obzirom na to da se ticao krivičnih dela koja su počinili mnogobrojni seljani tokom čitave jedne noći, kao i da je neophodno da veštak proceni vrednost oštećene imovine. Država je takođe tvrdila da su podnosioci predstavke sami delimično odgovorni za dužinu parničnog postupka, jer su nedeljama odbijali da plate veštaka koga je imenovao rumunski sud.

125. Sud ponavlja da se razumna dužina trajanja nekog postupka mora procenjivati u svetlosti okolnosti datog predmeta i imajući na umu sledeće kriterijume: složenost predmeta, ponašanje podnosioca predstavke i relevantnih vlasti, kao i šta je podnosiocu predstavke bilo ugroženo (vidi, između ostalih pravnih autoriteta, predmet *Frydlender v. France* (GC), br. 30979/96, st. 43, ECHR 2000-VII).

126. Prilikom izračunavanja relevantnog perioda dužine trajanja postupka treba uzeti u obzir i krivični postupak, tamo gde rezultat tog postupka može uticati na ishod parničnog postupka pred redovnim sudovima (vidi *Rezette v. Luxembourg*, br. 73983/01, st. 32, 13. jul 2004).

127. Mada jurisdikcija Suda *ratione temporis* obuhvata samo period posle stupanja na snagu Konvencije u Rumuniji 20. juna 1994. godine, Sud će ipak uzeti u obzir i stanje postupka pre tog datuma (vidi, između ostalih pravnih autoriteta *mutatis mutandis*, *Yagci and Sargin v. Turkey*, presuda od 8. juna 1995, Serija A br. 319-A, str. 16, st. 40).

128. Period koji se razmatra započeo je u septembru 1993. godine, kada su podnosioci predstavke podneli tužbene zahteve i zahtev da se u postupak uključe kao stranka u parničnom postupku, i završava se 25. februara 2005. godine. To je period koji obuhvata više od 11 godina, a od toga devet meseci traje pre stupanja na snagu Konvencije u Rumuniji. Ovim aspektom slučaja bavile su se tri sudske instance.

129. Sud uočava da je proteklo pet godina pre no što je 23. juna 1998. parnica razdvojena od krivičnog postupka (vidi st. 43) kako bi se postupak ubrzao. Međutim, prva presuda je izrečena tek 12. januara 2001. godine, dakle više od sedam godina pošto je uložena građanska tužba. Ta presuda je stavljena van snage 17. oktobra 2001. godine zbog značajnog broja proceduralnih grešaka (vidi gore, st. 75). Tek dve godine kasnije, u maju 2003. godine, Okružni sud je izrekao drugu presudu o suštini spora. Dana 24. februara 2004. godine Apelacioni sud je delimično izmenio presudu nižeg suda. Vrhovni sud je u svojoj konačnoj presudi od 25. februara 2005. godine potvrdio presudu Apelacionog suda. Mada je Sud svestan teškoća u organizovanju postupka u kome učestvuje više od 30 okrivljenih i stranaka u parničnom postupku, i u kome je potrebno da veštaci procene visinu štete koju su pretrpele žrtve, on ipak primećuje da ovolika kašnjenja nisu bila prouzrokovana vremenom koje je bilo potrebno da se dobiju izveštaji veštaka, budući da je osnovni izveštaj veštaka bio spreman još 1999. godine. Pre bi se moglo reći da su ta kašnjenja i odlaganja bila posledica različitih grešaka koje su počinili domaći sudovi.

130. Imajući na umu kriterijume uspostavljene u sudskoj praksi kod procene razumnosti dužine postupka i posebne okolnosti ovog predmeta, Sud utvrđuje da je dužina trajanja parničnog postupka koji je poveljen na osnovu privatne tužbe podnosilaca predstavke bila tolika da nije mogla da ispuni zahtev razumnog vremena iz člana 6, stav 1 Konvencije.

131. Prema tome, i u ovom pogledu prekršen je član 6, stav 1.

V NAVODNO KRŠENJE ČLANA 14 U VEZI SA ČLANOVIMA 6 I 8 KONVENCIJE

132. Podnosioci predstavke su naveli da su, zbog svog etničkog porekla, bili žrtve diskriminacije sudskih organa i zvaničnika, što je protivno članu 14 Konvencije; taj član propisuje:

„Uživanje prava i sloboda predviđenih u (ovoj) Konvenciji obezbeđuje se bez diskriminacije po bilo kom osnovu, kao što su pol, rasa, boja kože, jezik, veroispovest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno poreklo, veza s nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status.”

133. Oni su naveli da su komentari koje je Okružni sud u Targu-Murešu naveo u presudi od 17. jula 1998. godine sadržale očigledna antiromska osećanja, kao i da je odbijanje vlasti da poboljšaju njihove životne uslove posle događaja od septembra 1993. godine, predstavljalo izraz neprijateljstva prema romskom stanovništvu. Smatrali su da su lokalni zvaničnici, pre svega gradonačelnik Hadarenija u svome izveštaju o stanju u kome su se nalazile [romske] kuće koje treba rekonstruisati ispoljili očigledne predrasude prema romskim porodicama što je kršenje člana 8 u vezi sa članom 14. Sem toga, komentari koje je Okružni sud u Targu-Murešu dao u presudi od 17. jula 1998. godine, iako su izneti u toku krivičnog postupka posle razdvajanja parničnog i

krivičnog predmeta, mogli su uticati na ishod parničnog postupka, s obzirom na blisku vezu koja u rumunskom pravu postoji između krivičnog postupka i građanskih tužbi.

134. Sem toga, činjenica da je parnični sud odbio, u svojoj presudi od 12. januara 2001. godine, sve zahteve u vezi sa stvarima ili nameštajem, komentari koje je izneo karakterišući podnosioc predstavlke kao lažove i ljude koji teže izbegavanju plaćanja poreza, to što je odbio da dosudi isplatu nematerijalne štete za razaranje domova, kao i veoma niski, neadekvatni iznosi dosuđene naknade - sve to predstavlja diskriminaciju u uživanju prava podnosilaca predstavlke na pravičnu raspravu o njihovim građanskim tužbama, što je kršenje člana 6 u vezi sa članom 14.

135. Država je navela da, u odsustvu povrede člana 8, podnosioci predstavlke ne mogu da se pozivaju na kršenje člana 14. U svakom slučaju, državne vlasti jesu pružile pomoć romskoj zajednici u Hadareniju pod istim uslovima pod kojima su je pružali drugim kategorijama stanovništva, recimo, licima koja su postradala u elementarnim nepogodama. Prema tome, nije dokazano da je tu bilo ma kakve diskriminacije. Kada je reč o tome da su se podnosioci predstavlke pozvali na član 6 u vezi sa članom 14, Država je priznala da su upotrebljeni sporni izrazi, ali je zastupala mišljenje da se to dogodilo u krivičnom postupku u kome podnosioci predstavlke nisu bili optuženi, već samo stranke u postupku. Član 6, prema tome, ne može se primeniti na taj postupak, pa se podnosioci predstavlke ne mogu pozivati ni na član 14.

136. Sud ponavlja da član 14 samo dopunjuje ostale substancijalne odredbe Konvencije i Protokola uz nju. Taj član ne postoji nezavisno, budući da funkcioniše isključivo u odnosu na uživanje prava i sloboda zajamčenih tim drugim odredbama. Iako za primenu člana 14 nije nužan preduslov povreda tih odredaba - te je on, u tom smislu, autonoman - nema prostora za njegovu primenu ukoliko činjenice o kojima je reč ne spadaju u polje delovanja jedne ili više drugih odredaba (vidi, između mnogih pravnih autoriteta, *Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom*, presuda od 28. maja 1985, Serija A br. 94, str. 35, st. 71, i *Karlheinz Schmidt v. Germany*, presuda od 18. jula 1994, Serija A br. 291-B, str. 32, st. 22).

137. Kada je reč o obimu jemstava koje pruža član 14, prema utvrđenoj sudskoj praksi razlika u postupanju je diskriminatorna ukoliko za nju nema objektivnog i razumnog opravdanja, to jest ukoliko se njome ne teži legitimnom cilju ili ukoliko ne postoji razumni odnos srazmernosti između primenjenih sredstava i cilja čijem se ostvarenju težilo. Sem toga, Visoke strane ugovornice uživaju izvesno unutrašnje polje slobodne procene kada odlučuju o tome da li i u kojoj meri razlike u inače sličnim situacijama opravdavaju različito postupanje (vidi, na primer, predmet *Gaygusuz v. Austria*, presuda od 16. septembra 1996, *Reports* 1996-IV, str. 1142, st. 42, kao i *Fretté v. France*, br. 36515/97, st. 34, ECHR 2002-I).

138. Sud zaključuje da činjenice iz ovog predmeta spadaju u delokrug članova 6 i 8 Konvencije (vidi gore, st. 105, 109, 126 i 131), te da je, s tih razloga, primenljiv član 14.

139. Sud pre svega primećuje da su napadi bili usmereni protiv podnosilaca predstavke zbog njihovog romskog porekla. Sud nije nadležan *ratione temporis* prema Konvenciji da razmatra stvarno paljenje kuća podnosilaca predstavke i ubistvo nekih njihovih rođaka. On, međutim, uočava da je romsko etničko poreklo podnosilaca predstavke očigledno bilo od odlučujućeg značaja za dužinu i ishod postupka pred domaćim sudovima, nakon što je u Rumuniji stupila na snagu Konvencija. Sud sem toga uočava više puta iznete diskriminatorne komentare vlasti za sve vreme trajanja postupka što je u vezi sa pravima podnosilaca predstavke po osnovu člana 8, kao i njihov diskriminatorni stav prilikom odbijanje zahteva za naknadu štete nanete njihovoj imovini i činjenicu da su sudovi sve do 2004. godine otvoreno odbijali da dosude naknadu nematerijalne štete pričinjene razaranjem porodičnih domova.

Kada je reč o presudi od 24. februara 2004. godine, koju je Kasacioni sud potvrdio 25. februara 2005, odluka o smanjenju dosuđene naknade na ime nematerijalne štete bila je motivisana opaskama koje su se neposredno odnosile na etničku posebnost podnosilaca predstavke.

140. Sud primećuje da Država nije navela nikakvo opravdanje za ovu razliku u postupanju prema podnosiocima predstavke. Iz tih razloga, Sud zaključuje da je prekršen član 14 Konvencije u vezi sa članovima 6 i 8.

VI PRIMENA ČLANA 41 KONVENCIJE

A. Materijalna i nematerijalna šteta

141. Član 41 Konvencije propisuje:

„Kada Sud utvrdi prekršaj Konvencije ili protokola uz nju, a unutrašnje pravo visoke strane ugovornice u pitanju omogućava samo delimičnu odštetu, Sud će, ako je to potrebno, pružiti pravično zadovoljenje oštećenoj stranci.“

142. Podnosioci predstavke zahtevali su da im se isplati materijalna šteta za gubitke koje su pretrpeli kada su uništene njihove kuće i imovina u domaćinstvu. Priznali su da je Država rekonstruisala neke od tih kuća, ali su građevinski radovi bili veoma loše obavljani i, u svakom slučaju, većina tih kuća bila je samo delimično rekonstruisana.

Njihovi odštetni zahtevi na ime gubitka kuća bili su zasnovani na nalazima veštaka koga je odredio Okružni sud u Targu-Murešu. Naglasili su da u većini slučajeva nemaju nikakav nezavisan dokaz u pogledu vrednosti imovine u svom domaćinstvu, budući da su svi pismeni dokazi nestali u požaru. Insistirali su na tome da uprkos njihovom siromaštvu nijedna

od tih kuća nije bila prazna i naveli su, pozivajući se na ovde već pomenutu presudu u predmetu Akdivar da, ukoliko njihove izjave o uništenoj imovini i predloženim iznosima vrednosti te robe ne budu prihvaćene, Sud može da proceni vrednost jednostavnog nameštaja i drugih kućnih aparata na pravičnoj osnovi.

Neki od podnosioca predstavke tražili su i da im se naknade troškovi alternativnog smeštaja koji su bili primorani da potraže pošto su, kada su njihove kuće bile uništene, morali da ih napuste.

143. Podnosioci predstavke tražili su da im se naknade sledeći iznosi: Julijus Moldovan tražio je 40.000 evra (EUR) za uništenje kuće i 55.000 EUR za uništenje pokućstva i druge imovine, uključujući tu i prihod ostvaren prodajom oko 400 ovaca - taj novac je izgoreo u požaru; Melenuca Moldovan tražila je 2.133 EUR za uništenje pokućstva; Marija Moldovan tražila je 947 EUR za uništenje kuće i pokretne imovine; Otilija Rostaš tražila je 2.573 EUR za uništenje imovine; Petru (Gruja) Lakatuš tražio je 10.738 EUR za uništenje kuće i imovine, Marija Floarea Zoltan tražila je 2.240 EUR za uništenje imovine, dok je Petru (Digala) Lakatuš tražio 5.530 EUR za uništenje kuće i pokućstva.

144. Podnosioci predstavke su, sem toga, tvrdili da zbog frustracije i osećanja bespomoćnosti koje su pretrpeli zbog toga što policija nije ni optužena, zbog dugih odlaganja u postupku rešavanja građanskih tužbi, rasističkog ponašanja sudija, nesigurnosti stambene situacije u kojoj su se našli kao i uslova u kojima su živeli - a u nekim slučajevima i dalje žive - polažu pravo na naknadu nematerijalne štete radi postizanja pravičnog zadovoljenja. U pismu njihovog predstavnika od 29. avgusta 2003. godine oni su po tom osnovu zahtevali da im se isplate iznosi između 30.000 i 50.000 EUR po jednom podnosiocu, u zavisnosti od njihovog individualnog položaja: podnosioci predstavki čije su kuće rekonstruisane zahtevali su po 30.000 EUR svako, dok su podnosioci predstavke čije kuće nisu bile rekonstruisane, to jest Petru (Digala) Lakatuš i Marija Floarea Zoltan, zahtevali svako po 50.000 EUR.

145. Gđa Marija Floarea Zoltan je 29. januara 2003. godine uputila zahtev za odštetu od 1.000.000 EUR na ime nematerijalne štete. Ona je u tom zahtevu istakla da su, posle događaja iz septembra 2003. godine, ona i njen sin prognani iz Hadarenija i da su propali svi njihovi potonji pokušaji da se tamo vrate. Sem toga, tajna policija ju je ponižavala i maltretirala pošto ju je držala pod prismotrom, a sve to usled masovne medijske kampanje u Rumuniji u kojoj su romski stanovnici opisivani kao kriminalci. Posle toga su ona i njen sin otišli 2001. godine u Veliku Britaniju, gde su dobili politički azil. Ona i njen sin trenutno su podvrgnuti tretmanu u Medicinskoj fondaciji za žrtve mučenja (*Medical Foundation for the Victims of Torture*) zbog psiholoških poremećaja koje su pretrpeli usled svih tih događaja.

U pismu upućenom Sudu 19. jula 2004. godine, gđa Otilija Rostaš tražila je da joj se isplati nematerijalna šteta do 120.000 EUR, dok je gđa Melanuca Moldovan tražila isplatu iznosa od 100.000 EUR.

G. Julijus Moldovan je u pismu od 6. jula 2004. godine tražio odštetu od 196.875 EUR zbog uništenja kuće i pokućstva, s obzirom na stepen devalvacije rumunske nacionalne valute u proteklih 10 godina. On je takođe zahtevao i da mu se isplati 300.000 EUR na ime nematerijalne štete.

146. Ukratko rečeno, ako se u istu kategoriju stave i materijalna i nematerijalna šteta, vidi se da su podnosioci predstavke tražili sledeće 23 Medical Foundation for the Victims of Torture (prim. prev.) svote: Julijus Moldovan 496.875 EUR; Melenuca Moldovan 100.000 EUR; Marija Moldovan 30.947 EUR; Otilija Rostaš 120.000 EUR; Petru (Gruja) Lakatuš 40.738 EUR; Marija Floarea Zoltan 1.002.240 EUR i Petru (Digala) Lakatuš 55.530 EUR.

147. Podnosioci predstavke nisu podneli nikakav zahtev u vezi sa sudskim i ostalim troškovima.

148. Država je navela da ne može snositi odgovornost za navodna kršenja prava iz Konvencije i da je, u svakom slučaju, ona već dala novac za rekonstrukciju kuća podnosilaca predstavke. Ona je još u oktobru 2003. godine podnela izveštaj koji je na njen zahtev izradio jedan lokalni veštak. Prema tom izveštaju, životni uslovi podnosilaca predstavke posle rekonstrukcije nekih njihovih kuća bili su ili „dobri“ ili „zadovoljavajući“. Smatralo se, međutim, da su potrebni dodatni radovi kako bi bilo obezbeđeno da se u tim kućama zaista može stanovati: zidarski i električarski radovi, radovi na tavanici, krovovima i olucima, sve u ukupnoj vrednosti od oko 1.000 EUR.

U svakom slučaju, Država je smatrala da su iznosi navedeni u odštetnim zahtevima prekomerni i neosnovani.

149. Sud ponavlja svoje sledeće zaključke:

- podnosioci predstavke bili su podvrgnuti ponižavajućem postupanju u smislu člana 3 Konvencije;

- došlo je do mešanja u njihovo pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života i njihovih domova, što je povreda člana 8;

- dužina parničnog postupka nije ispunila zahtev razumnog vremena iz člana 6, stav 1;

- podnosioci predstavke bili su diskriminisani u smislu člana 14 po osnovu svog etničkog porekla, a u ostvarivanju svojih prava iz člana 8.

Sva ova kršenja Konvencije dogodila su se zbog životnih uslova u kojima su se podnosioci predstavke našli posle mešanja vlasti u periodu posle juna 1994. godine u njihova prava, kao i zbog činjenice da su vlasti u više navrata propustile da prekinu ta kršenja.

150. Sud smatra da postoji uzročno-posledična veza između utvrđenih povreda Konvencije i materijalne štete za koju je tražena naknada, budući da je utvrđeno da je Država odgovorna jer nije prekinula kršenje prava podnosilaca predstavke usled koga su nastupili njihovi nepodnošljivi životni uslovi. Sud primećuje da su izveštaji veštaka koje su stranke predočile neprecizni i nedosledni. Sud takođe smatra da su, usled svih kršenja za koje je utvrđeno da su se dogodila, podnosioci predstavke bez svake sumnje morali

pretrpeti nematerijalnu štetu koja se ne može naknaditi samo tako što će se utvrditi da je došlo do povrede Konvencije.

151. U skladu s tim, imajući na umu ozbiljnost kršenja Konvencije čije su žrtve bili podnosioci predstavke, i odlučujući na pravičnoj osnovi, kako to nalaže član 41 Konvencije, Sud nalaže da im, pored iznosa koji su im već dodjeljeni na domaćem nivou pravosnažnom presudom od 25. februara 2005. godine budu isplaćene sledeće svote, uz dodatak iznosa koji bi odgovarao eventualno poreskim dažbinama:

(a) EUR 60.000 Julijusu Moldovanu na ime materijalne i nematerijalne štete;

(b) EUR 13.000 Melanuci Moldovan na ime materijalne i nematerijalne štete;

(c) EUR 11.000 Mariji Moldovan na ime materijalne i nematerijalne štete;

(d) EUR 15.000 Otiliji Rostaš na ime materijalne i nematerijalne štete;

(e) EUR 17.000 Petru (Gruja) Lakatušu na ime materijalne i nematerijalne štete;

(f) EUR 95.000 Mariji Florarei Zoltan na ime materijalne i nematerijalne štete; i

(g) EUR 27.000 Petru (Digala) Lakatušu na ime materijalne i nematerijalne štete.

152. Sud smatra da ovi iznosi treba da predstavljaju puno i konačno rešenje predmeta, uključujući tu i one odštete koje su dosuđene na domaćem nivou.

B. Zatezna kamatna stopa

153. Sud smatra da zatezna kamatna stopa treba da se izračuna prema najnižoj kamatnoj stopi Evropske centralne banke, uz dodatak od tri procentna poena.

IZ TIH RAZLOGA, SUD

1. Zaključuje jednoglasno da je došlo do povrede člana 8 Konvencije (vidi gore, st. 109);

2. Zaključuje jednoglasno da je došlo do povrede člana 3 Konvencije (vidi gore, st. 114);

3. Zaključuje sa pet glasova prema dva da nije bilo povrede člana 6, stav 1 Konvencije u smislu onemogućavanja pristupa Sudu (vidi gore, st. 122);

4. Zaključuje jednoglasno da je došlo do povrede člana 6, stav 1 Konvencije zbog dužine postupaka (vidi gore, st. 131);

5. Zaključuje jednoglasno da je došlo do povrede člana 14 u vezi sa članovima 6 i 8 Konvencije (vidi gore, st. 140);

6. Zaključuje jednoglasno

(a) da je tužena Država dužna da isplati podnosiocima predstavke, u

roku od tri meseca od dana pravosnažnosti presude u skladu sa članom 44, stav 2 Konvencije, sledeće iznose, uz sve eventualne poreske dažbine:

(i) EUR 60.000 (šezdeset hiljada evra) Julijusu Moldovanu na ime materijalne štete i nematerijalne štete;

(ii) EUR 13.000 (trinaest hiljada evra) Melanuci Moldovan na ime materijalne štete i nematerijalne štete;

(iii) EUR 11.000 (jedanaest hiljada evra) Mariji Moldovan na ime materijalne štete i nematerijalne štete;

(iv) EUR 15.000 (petnaest hiljada evra) Otiliji Rostaš na ime materijalne štete i nematerijalne štete;

(v) EUR 17.000 (sedamanaest hiljada evra) Petru (Gruja) Lakatuš na ime materijalne štete i nematerijalne štete;

(vi) EUR 95.000 (devedeset pet hiljada evra) Mariji Floarei Zoltan na ime materijalne štete i nematerijalne štete;

(vii) EUR 27.000 (dvadeset sedam hiljada evra) Petru (Digala) Lakatušu na ime materijalne štete i nematerijalne štete;

(b) ovi iznosi će biti preračunati u rumunske leje po kursu važećem na dan isplate, s izuzetkom odštete koja će biti plaćena gospođi Zoltan, a koja treba da bude preračunata u funte sterlinga na datum isplate i uplaćena na njen bankovni račun u Velikoj Britaniji;

(c) od isteka navedenog roka od tri meseca do dana isplate na navedene iznose biće zaračunavana zatezna kamatna stopa po kursu koji odgovara osnovnoj kamatnoj stopi Evropske centralne banke uvećanom za tri procentna poena;

7. Odbija jednoglasno ostatak zahteva podnosioca predstavke za pravično zadovoljenje.

Sročeno na engleskom i otpravljeno u pismenoj formi 12. jula 2005. godine, u skladu sa pravilom 77, stavovi 2 i 3 Poslovnika Suda.

S. Dole	Ž.-P. Kosta
Sekretar	Predsednik

U skladu sa članom 45, stav 2 Konvencije i pravilom 74, stav 2 Poslovnika Suda, uz ovu presudu prilažu se sledeća izdvojena mišljenja:

(a) zajedničko saglasno mišljenje g. Birsana i gđe Mularoni; i

(b) delimično nesaglasno mišljenje gđe Tomasen kome se pridružio g. Lukaides.

Ž. P. C.	S. D.
----------	-------

IZDOJENO, ZAJEDNIČKO SAGLASNO MIŠLJENJE SUDIJA G. BIRSANA I GĐE MULARONI

Saglasni smo sa mišljenjem većine da je ovde došlo do povreda člana 3 i člana 8 Konvencije.

Međutim, do tog zaključka dolazimo na osnovama koje se unekoliko razlikuju od osnova na kojima počiva mišljenje većine.

Ističući da su se činjenice koje leže u osnovi tužbenih navoda podnosilaca predstavke dogodile u septembru 1993. godine, pre no što je Rumunija u junu 1994. godine ratifikovala Konvenciju, mi smatramo da su sledeći elementi ključni za izvođenje zaključka o povredi članova 3 i 8:

(1) usled toga što javno tužilaštvo nije povelu krivični postupak protiv onih predstavnika države koji su očigledno učestvovali u paljenju kuća podnosilaca predstavke, domaći sudovi su bili onemogućeni da utvrde odgovornost tih državnih službenika i da ih kazne;

(2) životni uslovi podnosilaca predstavki u poslednjih 10 godina, posebno ne higijensko okruženje u kome je na malom prostoru smešten preveliki broj ljudi i pogubne posledice takvog načina života na zdravlje i blagostanje podnosilaca predstavke, u kombinaciji sa dužinom vremena tokom koga su podnosioci predstavke bili primorani da žive u takvim uslovima i sa opštim stavom vlasti (koje su, između ostalog, u presudi od 17. jula 1998. godine u krivičnom postupku iznele neke veoma neprijatne primedbe u vezi sa romskim poreklom podnosilaca predstavke) što je sve moralo izazvati veliki bol i patnju podnosilaca predstavke, čime je povređeno njihovo ljudsko dostojanstvo, a u njima samima izazvana osećanja poniženosti i osramoćenosti. Do današnjeg dana tri kuće još nisu rekonstruisane, a u onim kućama koje su vlasti rekonstruisale ne može se živeti, jer, između ostalog, postoje velike šupljine između prozorskih okvira i zidova, a krovovi još nisu završeni.

Kada je reč o drugim elementima koje većina uzima u obzir (vidi gore, st. 107), mi smatramo da je okolnost da su domaći sudovi čitav niz godina odbijali da dosude naknadu materijalne štete za uništenje imovine i nameštaja podnosilaca predstavke kao i da im dosude naknadu nematerijalne štete zaista nesrećna okolnost, ali da ona nije relevantna za izvođenje zaključka o povredi članova 3 i 8. Sistem Konvencije je supsidijaran i nalaže da prethodno budu iscrpeni unutrašnji pravni lekovi. Mi smatramo da je Apelacioni sud u Targu-Murešu, u svojoj presudi od 24. februara 2004. godine u kojoj se, između ostalog, poziva i na jurisprudenciju Evropskog suda, potvrdio pravo podnosilaca predstavke na naknadu materijalne štete i dosudio naknadu nematerijalne štete (vidi gore, st. 77). Taj zaključak je nedavno potvrdio i Vrhovni sud. Činjenica da je iznos koji su zahtevali podnosioci predstavke bio umanjen u presudama domaćih sudova zbog toga što su, navodno, optuženi bili provocirani prilikom izvršenja krivičnih dela ne pokreće, po našem

mišljenju, nikakvo pitanje prema Konvenciji. Mi to mišljenje zasnivamo na najmanje dva sledeća razloga:

(1) Sud je dosledno zastupao mišljenje da, iako član 6, stav 1 Konvencije jemči pravo na pravično suđenje, on ipak ne definiše pravila o prihvatljivosti dokaza, niti način na koji bi dokaze trebalo ceniti; ta dva pitanja su prevashodno stvar koja se uređuje nacionalnim zakonima i kojima se bave nacionalne vlasti (vidi, između mnogih drugih pravnih autoriteta, Garcia Ruiz v. Spain (GC), br. 30544/96, st. 28, CEDH 1999-I);

(2) Iz sudskog spisa vidi se da stanje provociranosti koje je Apelacioni sud u Targu-Murešu uzeo u razmatranje nije bilo bez činjeničnog osnova. Nacionalni sudovi su, prema tome, imali pravo da izvlače zaključke iz sopstvene procene dokaznog materijala.

Kada je reč o specifičnoj okolnosti da su postupci trajali čitav niz godina, konstatujemo da je Sud ovo pitanje razmatrao odvojeno i da je jednoglasno utvrdio da je došlo do povrede člana 6, stav 1.

IZDVOJENO, DELIMIČNO NESAGLASNO MIŠLJENJE SUDIJE GĐE TOMASEN KOME SE PRIDRUŽIO SUDIJA LUKAIDES

Nasuprot većini članova Suda, ja smatram da je pravo podnosilaca predstavke na suđenje u smislu člana 6, stav 1 Konvencije bilo prekršeno. Podnosioci predstavke naveli su da je, budući da su predstavnici Države bili umešani u događaje iz 1993. godine što je imalo ozbiljne posledice po njihova prava zajamčena članovima 3, 6, 8 i 14, trebalo da im se obezbedi pravo da neki sud odluči po njihovim tužbama i da im dosudi naknadu za štetu koju su pretrpeli usled akata koje su počinili ti državni službenici. Međutim, podnosioci predstavke nisu mogli da povedu postupak pred parničnim sudom, budući da su organi tužilaštva odlučili da ne pokrenu krivični postupak protiv policajaca.

Sud priznaje da nije mogao da zaključi kako bi tužba za naknadu štete bila delotvoran pravni lek u ovom aspektu (st. 120). Po mom mišljenju, Sud je onda trebalo da izvede zaključak da podnosioci predstavke nisu imali delotvorno pravo na pristup sudu gde bi mogli da traže naknadu za štetu koju su im naneli policajci koji su navodno učestvovali u incidentu.

Umesto toga, Sud je zaključio da nije bio povređen član 6, stav 1 jer su parnični sudovi dosudili odštetu podnosiocima predstavke rešavajući po tužbi koju su oni podneli protiv civila koji su bili umešani u nemire.

Međutim, član 6, stav 1 jemči podnosiocima predstavke pravo da se obrate parničnom sudu koji ima punu nadležnost za utvrđivanje činjenica i sprovođenje zakona, kako bi taj sud odlučio o njihovom zahtevu za odštetu protiv bilo koga ko im je naneo štetu, uključujući tu, u ovom slučaju i pripadnike policije.

Ni u jednom trenutku domaće vlasti nisu priznale da je usled ponašanja

policajaca koji su navodno učestvovali u nemirima prekršena Konvencija. Kao što je Sud već utvrdio, ne samo da nije bilo delotvorne istrage povodom moguće umešanosti policajaca u paljenje kuća, već se i osnovni stav vlasti svodio na oklevanje da se prizna takvo nezakonito ponašanje pripadnika policije (vidi st. 107-113). Nijedan sud nikada nije razmatrao umešanost državnih službenika u paljenje kuća, niti je u tom pogledu dosudio odštetu. Zato se ne mogu složiti sa zaključkom Suda da su jemstva koja nalaže član 6, stav 1 Konvencije u vezi sa pristupom Sudu bila ispunjena činjenicom da je odgovornost pripisana civilima i da su oni bili dužni da isplate naknadu štete podnosiocima predstavke. Tokom postupka koji je vođen protiv tih građana, podnosioci predstavke nisu imali mogućnost da se istovremeno utvrdi odgovornost Države, što bi svakako nalagalo da im se dosudi veća finansijska naknada.

Po mom mišljenju, bilo bi loše ako bi se zaključak koji je donela većina u stavu 121 i 122 shvatio kao da podrazumeva da Sud prihvata da tamo gde državni službenici navodno prekrše ljudska prava oni mogu da izbegnu odgovornost čim se za ista sporna dela utvrdi odgovornost nekog privatnog lica. Po meni, takav rezultat predstavljao bi podrivanje vladavine prava.

Iz razloga koji su ovde već navedeni, po mom mišljenju u ovom slučaju je bio prekršen i član 6, stav 1 Konvencije.”